

G R E T A

Ekspertna grupa za
suzbijanje trgovine ljudima

Non official translation in Bosnian

GRETA(2013)7

Izvještaj u vezi sa primjenom Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

Prvi krug ocjene

Strazburg, 14. maj 2013

Sekretarijat Vijeća Evrope za Konvenciju
o borbi protiv trgovine ljudima
(GRETA i Odbor država članica)
Generalna direkcija za ljudska prava i pravne poslove
Vijeća Evrope
F- 67075 Strasbourg Cedex
France/Francuska
+ 33 (0)3 90 21 52 54

trafficking@coe.int

<http://www.coe.int/trafficking>

SADRŽAJ

Predgovor	3
Sažetak	7
I. Uvod	9
II. Državni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini	10
1. Uvid u trenutnu situaciju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini	10
2. Uvid u pravni i politički okvir za borbu protiv trgovine ljudima.....	10
a. Pravni okvir	10
b. Državni akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima	11
3. Uvid u institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima.....	12
a. Državni koordinator za suzbijanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije i Državna grupa... 12	
b. Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima	12
c. Regionalni timovi za monitoring	13
d. Tužilaštvo BiH	13
e. NVO i međunarodne organizacije	13
III. Primjena Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.....	15
1. Ugradnja osnovnog koncepta i definicija sadržanih u Konvenciji u domaće zakonodavstvo	15
a. Pristup borbi protiv trgovine ljudima zasnovan na ljudskim pravima..... 15	
b. Definicije trgovine ljudima i žrtava trgovine ljudima	16
<i>i. Definicija “trgovine ljudima”</i>	<i>16</i>
<i>ii. Definicija “žrtve trgovine ljudima”</i>	<i>17</i>
c. Sveobuhvatni pristup TLJ, koordinacija svih aktera i akcija, i međunarodna saradnja..... 17	
<i>i. Sveobuhvatni pristup i koordinacija</i>	<i>17</i>
<i>ii. Obuka relevantnih stručnjaka</i>	<i>19</i>
<i>iii. Prikupljanje podataka i istraživanje</i>	<i>20</i>
<i>iv. Međunarodna saradnja.....</i>	<i>21</i>
2. Primjena mjera za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.....	22
a. Mjere za podizanje svijesti i obeshrabrivanje	22
b. Društvene, ekonomske i druge inicijative za rizične grupe u smislu trgovine ljudima	23
c. Mjere za sprečavanje TLJ na granici, i mjere za omogućavanje zakonske migracije	24
d. Mjere koje obezbjeđuju kvalitet, sigurnost i integritet putnih i identifikacionih isprava	25

3.	Primjena mjera za zaštitu i ostvarivanje boljih prava žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.....	26
	a. Identifikacija žrtava trgovine ljudima	26
	b. Pomoć žrtvama.....	27
	c. Period oporavka i razmišljanja.....	29
	d. Dozvole za boravak.....	30
	e. Odšteta i pravni lijek.....	30
	f. Repatrijacija i povratak	31
4.	Primjena mjera u vezi sa materijalnim krivičnim pravom, istragom, vođenjem krivičnog postupka i procesnim pravom u Bosni i Hercegovini.....	33
	a. Materijalno krivično pravo.....	33
	b. Nekažnjavanje žrtava trgovine ljudima.....	34
	c. Istraga, krivično gonjenje i procesno pravo.....	35
	d. Zaštita žrtava i svjedoka.....	37
5.	Završne napomene.....	38
	Dodatak I: Popis prijedloga GRETA-e	39
	Dodatak II: Popis javnih tijela i međuvladinih i nevladinih organizacija sa kojima se GRETA konsultovala.....	44

Predgovor

S obzirom da su Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: Konvencija) i mehanizam za monitoring kojim se ocjenjuje njena primjena relativno novi, na početku prvog izvještaja bi svakoj državi potpisnici Konvencije trebalo predstaviti njene najznačajnije karakteristike.

Odbor ministara u Vijeću Evrope je 3. maja 2005. godine usvojio Konvenciju nakon niza inicijativa Vijeća Evrope u oblasti borbe protiv trgovine ljudima. Konvencija je stupila na snagu 1. februara 2008. godine. Ona predstavlja pravno obavezujući instrument kao nadogradnju već postojećih međunarodnih instrumenata. U isto vrijeme, Konvencija nadilazi minimum standarda o kojima je postignut sporazum u drugim međunarodnim instrumentima i ima za cilj jačanje zaštite koju pružaju.

Glavna dodatna vrijednost Konvencije je njena perspektiva ljudskih prava i usredsređenost na zaštitu žrtve. Konvencija jasno definira trgovinu, prije svega, kao kršenje ljudskih prava i povredu dostojanstva i integriteta ljudskog bića; prema tome, svim njenim žrtvama je potrebna veća zaštita. Konvencija ima i opsežan djelokrug primjene, obuhvatajući sve oblike trgovine (nacionalne ili transnacionalne, povezane ili nepovezane s organiziranim kriminalom) i sve osobe koje su žrtve trgovine (žene, muškarce ili djecu). Minimum oblika eksploatacije obuhvaćenih Konvencijom su seksualna eksploatacija, prinudni rad ili usluge, ropstvo ili praksa slična ropstvu, služenje i vađenje organa.

Budući da je trgovina ljudima pojava rasprostranjena širom svijeta, jedna od izričitih namjena Konvencije je unapređenje međunarodne saradnje u cilju suzbijanja trgovine. U tom kontekstu treba navesti da se Konvencija ne ograničava na države članice Vijeća Evrope; države koje nisu članice i Evropske unije također imaju mogućnost da to postanu.

Da bi bila efikasna i, s obzirom na prirodu te pojave, strategijom za borbu protiv trgovine ljudima mora se usvojiti koordinirani i multidisciplinarni pristup, spajajući prevenciju, zaštitu prava žrtava i pokretanje sudskog postupka protiv trgovaca. Konvencija sadrži različite odredbe u svakoj od navedenih oblasti, namećući obaveze državam da, u partnerstvu sa civilnim društvom i u saradnji sa drugim državama, poduzmu odgovarajuće mjere.

Mjere koje Konvencija navodi u oblasti zaštite uključuju podizanje svijesti za rizične grupe ljudi u pogledu trgovine; ekonomske i socijalne inicijative za bavljenje osnovnim uzrocima trgovine; poduzimanje koraka u cilju obeshrabrivanja potražnje, i uspostavljanje mjera granične kontrole za sprečavanje i otkrivanje trgovine ljudima.

Konvencijom se predviđa i niz mjera za zaštitu i unapređenje prava žrtava. Žrtve trgovine moraju biti identificirane i priznate kao takve, da bi se izbjeglo da ih policija i državni organi tretiraju kao "neregularne migrante" ili kriminalce. Žrtvama treba pružiti fizičku i psihološku pomoć i podršku u njihovoj reintegraciji u društvo. Nadalje, na osnovu Konvencije, žrtve imaju pravo na najmanje 30 dana za oporavak i bijeg od uticaja trgovaca, te za donošenje odluke o eventualnoj saradnji s vlastima. Treba im odobriti obnovljivu dozvolu za boravak ukoliko to zahtijeva njihova lična situacija i/ili ako je njihovo dalje prisustvo potrebno u svrhu saradnje u krivičnoj istrazi. Pored toga, Konvencija uspostavlja pravo žrtava da prime odštetu i propisuje mjere za njihovu repatrijaciju i povratak uz dužno poštivanje prava, bezbjednosti i dostojanstva žrtava.

U oblasti materijalnog i procesnog krivičnog prava, Konvencija nameće državam potpisnicama niz obaveza u cilju omogućavanja efikasnog procesuiranja trgovaca i obezbjeđivanja da budu kažnjeni na odgovarajući i odvraćajući način. Posebna pažnja se posvećuje pitanju zaštite žrtve i svjedoka za vrijeme istrage i sudskog postupka. Države potpisnice bi se također trebale pobrinuti za mogućnost da se žrtve ne kažnjavaju za učestvovanje u nezakonitim aktivnostima.

Druga dodatna vrijednost Konvencije je sistem monitoringa koji je uspostavljen za nadgledanje izvršavanja obaveza sadržanih u njoj, a koji je postavljen na dva stuba: Ekspertna grupa za suzbijanje trgovine ljudima (GRETA) i Odbor država potpisnica.

GRETA se sastoji od petnaest nezavisnih i nepristrasnih stručnjaka izabranih na osnovu njihovog priznatog poznavanja oblasti ljudskih prava, pomoći i zaštite žrtava, te borbe protiv trgovine ljudima, ili zbog njihovog profesionalnog iskustva u oblastima obuhvaćenim Konvencijom. GRETA ima zadatak da ocijeni primjenu Konvencije od strane država potpisnica, na osnovu procedure koja je podijeljena na krugove. Na početku svakog kruga, GRETA samostalno određuje odredbe koje treba pratiti i utvrđuje najprikladnija sredstva za vršenje procjene, primjenjujući Poslovnik za ocjenu primjene Konvencije koji je usvojen na 2. sjednici GRETA-e (16-19. juni 2009.). GRETA je odlučila da prvi krug evaluacije traje četiri godine, odnosno, od početka 2010. do kraja 2013. godine.

U toku monitoringa, GRETA ima pravo da primijeni različita sredstva za prikupljanje informacija. Kao prvi korak, GRETA dostavlja upitnik vlastima države potpisnice koja je predmet evaluacije. Može uputiti i dodatne zahtjeve za dobijanje informacija. Na osnovu Konvencije, strane potpisnice su obavezne da sarađuju sa GRETA-om u pružanju traženih informacija. Drugi važan izvor informacija je civilno društvo i GRETA zapravo održava kontakte sa nevladinim organizacijama koje mogu dostaviti relevantne informacije. Pored toga GRETA može donijeti odluku da posjeti dotičnu zemlju kako bi prikupila dodatne podatke ili ocijenila praktičnu primjenu usvojenih mjera. Ova posjeta omogućava direktne sastanke sa predstavnicima nadležnih tijela (vladinih i nevladinih) i to je prilika da GRETA obiđe objekte u kojima se žrtvama trgovine ljudima pruža zaštita i pomoć, i druge relevantne strukture. Nadalje, GRETA može odlučiti da organizira rasprave sa različitim akterima u oblasti borbe protiv trgovine ljudima.

Evaluacijski izvještaji GRETA-e su rezultat informacija prikupljenih iz različitih izvora. Oni sadrže analizu situacije u svakoj državi potpisnici u pogledu mjera preduzetih na suzbijanju trgovine ljudima i prijedloge načina na koji zemlja može ojačati primjenu Konvencije i baviti se svim utvrđenim problemima. U svojoj ocjeni, GRETA ne podliježe sudskoj praksi pravosudnih ili kvazipravosudnih tijela koja djeluju u istoj oblasti, ali ih mogu uzeti kao polazište ili reference. Izvještaji se sastavljaju u duhu saradnje i namjena im je da pomognu državama u njihovim naporima; oni mogu ponuditi podršku za promjene u koje su se nacionalne vlasti već upustile, i dati legitimnost pravcu nacionalnih politika. Zbog svog multidisciplinarnog i višenacionalnog sastava i nezavisnog pristupa, GRETA predstavlja profesionalni i nepristrasni međunarodni glas u ovom procesu.

Što se tiče procedure za izradu izvještaja, GRETA ispituje nacrt izvještaja o svakoj državi članici na plenarnoj sjednici. Izvještaj se šalje relevantnoj vladi na davanje komentara koje GRETA uzima u obzir prilikom sačinjavanja konačnog izvještaja. GRETA usvaja taj konačni izvještaj na plenarnoj sjednici i on se dostavlja relevantnoj državi potpisnici koja se poziva da dostavi svoje konačne komentare. Po isteku roka za dostavljanje komentara države potpisnice, izvještaj i zaključci GRETA-e, zajedno sa konačnim komentarima nacionalnih organa vlasti, objavljuju se i šalju Odboru država potpisnica. U okviru prvog kruga evaluacije, time se završava zadatak GRETA-e što se tiče relevantne države potpisnice, ali to je samo prva faza u trajnom dijalogu između GRETA-e i organa vlasti.

Drugi stub mehanizma za monitoring, Odbor država potpisnica, sastoji se od predstavnika Odbora ministara država potpisnica Konvencije i od predstavnika država potpisnica koje nisu članice Vijeća Evrope. Na osnovu izvještaja GRETA-e, Odbor država potpisnica može usvojiti preporuke upućene nekoj državi potpisnici u pogledu mjera koje treba poduzeti kako bi se realizirali zaključci GRETA-e.

Sažetak

Vlasti Bosne i Hercegovine su poduzele brojne korake u oblasti borbe protiv trgovine ljudima. Krivični zakon na državnom nivou je izmijenjen kako bi uključio krivično djelo trgovina ljudima i omogućio uspostavljanje krivične odgovornosti pravnih lica za njihovo sudjelovanje u TLJ. Od 2011. godine, vlada Bosne i Hercegovine je usvojila nekoliko državnih akcionih planova za sprečavanje TLJ. U 2003. god. je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine otvorilo radno mjesto za Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, koji je odgovoran za obezbjeđivanje koordinacije svih relevantnih aktera na državnom i entitetskom nivou, u cilju postizanja efikasne primjene državnih akcionih planova.

Bez obzira na ove mjere, veliki broj bitnih pitanja tek treba da se riješi kako bi se u Bosni i Hercegovini u potpunosti uskladilo zakonodavstvo protiv trgovine ljudima i praksa. GRETA napominje da je primjena Konvencije na entitetskom nivou neadekvatna u brojnim aspektima u odnosu na njene zahtjeve. To se posebno odnosi na Krivične zakone Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta koji ne sadrže odredbu kojom se trgovina ljudima smatra krivičnim djelom. GRETA je upoznata sa planiranim izmjenama i dopunama tih Krivičnih zakona, ali naglašava hitnost ugradnje krivičnog djela trgovina ljudima na dosljedan način u sve Krivične zakone koji su važeći na teritoriji Bosne i Hercegovine.

GRETA pozdravlja nezavisnu ocjenu primjene Državnog akcionog plana za period 2008-2012, koji je poslužio za izradu nacrtu strategije za borbu protiv trgovine ljudima i budućeg državnog akcionog plana, podnesenog na usvajanje Vijeću ministara. Time GRETA naglašava važnost obezbjeđivanja odgovarajuće uključenosti i koordinacije organa vlasti na entitetskom i kantonalnom nivou u realizaciji Državnog akcionog plana. Nadalje, GRETA smatra da bi nadležni organi trebalo da efikasnije uključe civilno društvo u diskusiju i ocjenu politika za borbu protiv trgovine ljudima i podstaknu njihovo sudjelovanje u radu državnih tijela na suzbijanju trgovine ljudima.

Što se tiče sprečavanja TLJ, GRETA naglašava da se u aktivnostima na podizanju svijesti treba uzeti u obzir ocjena ranije poduzetih mjera. GRETA uočava potrebu za vođenjem obimne kampanje o TLJ kako bi se doprlo do šire javnosti na državnom i entitetskom nivou, kao i ciljanih inicijativa za djecu i mlade. Nadalje, GRETA smatra da se posebna pažnja treba obratiti na sprečavanje TLJ u romskoj zajednici. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju registraciju sve rođene djece i, imajući na umu da su romska djeca posebno ranjiva grupa u smislu trgovine ljudima, da preduzmu sve neophodne mjere da im pruže stvarni pristup obrazovanju.

U pogledu identifikacije žrtava TLJ, GRETA-u brine to što se postojećim sistemom u Bosni i Hercegovini rizikuje da značajan broj žrtava TLJ ostane neidentificiran zbog veze između identifikacije i pokretanja krivičnih postupaka za krivična djela trgovine ljudima. Sukob nadležnosti između organa za sprovođenje zakona na državnom i entitetskom nivou stvara dodatne prepreke za identifikaciju žrtava i otežava njihov pristup pomoći. GRETA smatra da vlast treba da uvede mehanizam za upućivanje na državnom nivou, kojim bi se definirale uloge i procedure svih osoba i nadležnih NVO koje mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine i osiguralo da svi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup u identifikaciji mogućih žrtava TLJ.

Državno Ministarstvo sigurnosti i državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice su dva glavna tijela nadležna za osiguranje pomoći žrtvama TLJ u Bosni i Hercegovini. Pružanje pomoći je preneseno na četiri NVO na osnovu Memoranduma o razumijevanju. Neke mjere pomoći žrtvama TLJ pružaju i Centri za socijalni rad u cijeloj zemlji koji, međutim, često nemaju dovoljno finansijskih i ljudskih resursa, čime se ograničava njihova mogućnost da efikasno pruže pomoć žrtvama. GRETA apeluje na nadležne organe da poduzmu dodatne mjere kako bi žrtvama pružili odgovarajuću pomoć, posebno da osiguraju da sve mjere pomoći koje su predviđene zakonom budu zagwarantovane u praksi, te da se NVO odgovornim za pružanje pomoći žrtvama obezbijede odgovarajuća sredstva. Pored toga, GRETA naglašava potrebu da se olakša reintegracija žrtava trgovine ljudima u društvo i da se izbjegne ponovna trgovina.

GRETA naglašava potrebu da se osigura da žrtve trgovine dobiju odštetu. U tom smislu, organi vlasti bi trebalo da pregledaju postojeću legislative u pogledu odštete koju bi isplatiti počinioci. Također bi trebalo da uspostave državnu odštetnu šemu dostupnu žrtvama trgovine.

GRETA izražava zabrinutost zbog značajnih razlika u pogledu primjene krivičnog zakonodavstva u vezi sa borbom protiv TLJ na državnom i entitetskim nivoima. Pored toga, GRETA smatra da organi vlasti treba da utvrde praznine u istražnom postupku i zastupanju predmeta na sudu, između ostalog, u smislu obezbjeđivanja da se krivična djela u pogledu TLJ efikasno istražuju i procesuiraju, te dovedu do srazmjernih i obeshrabrujućih sankcija. Treba uložiti dodatne napore da se krivična djela TLJ proaktivno istraže, sa posebnim naglaskom na predmete trgovine ljudima u svrhu eksploatacije rada i trgovine djecom. Sudije, tužioci, istražioci i advokati treba da steknu veće znanje i svijest o TLJ, te pravima žrtava.

Konačno, GRETA apeluje na vlasti u Bosni i Hercegovini da poduzmu neophodne mjere kako bi za vrijeme istrage efikasno zaštitili sve žrtve TLJ, posebno djecu, te da spriječe njihovo zastrašivanje tokom i nakon sudskog postupka.

I. Uvod

1. Bosna i Hercegovina je podnijela instrument ratifikacije Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: Konvencija) 11. januara 2008. godine. Konvencija je za Bosnu i Hercegovinu stupila na snagu 1. maja 2008.¹

2. Kao što je predviđeno članom 36. stav 1. Konvencije, Ekspertna grupa za suzbijanje trgovine ljudima ("GRETA") nadgleda primjenu Konvencije od strane država potpisnica. GRETA to vrši u skladu sa postupkom propisanim u članu 38. Konvencije i Pravilima za postupak evaluacije primjene Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane država potpisnica. Za prvi krug evaluacije, GRETA je uspostavila raspored nadgledanja prema kojem su države potpisnice konvencije podijeljene u grupe, a Bosna i Hercegovina je u drugoj grupi od 10 država potpisnica.

3. U skladu sa članom 38. Konvencije, GRETA je nastavila sa ispitivanjem mjera koje je Bosna i Hercegovina poduzela u primjeni odredaba Konvencije. "Upitnik za ocjenu primjene Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima od strane država potpisnica – prvi krug evaluacije" dostavljen je Bosni i Hercegovini 11. februara 2011. godine, a rok za podnošenje odgovora bio je 1. septembar 2011. Bosna i Hercegovina je odgovor dostavila 12. augusta 2011.

4. U pripremi ovog izvještaja, GRETA je koristila odgovor Bosne i Hercegovine na upitnik, druge informacije koje je GRETA prikupila i informacije primljene od civilnog društva. Posjeta Bosni i Hercegovini u cilju evaluacije obavljena je između 14. i 17. maja 2012. Delegaciju su činile sljedeće osobe:

- Gđa Diana Tudorache, članica GRETA;
- Gđa Leonor Ladrón de Guevara y Guerrero, članica GRETA;
- G. David Dolidze, administrator u Sekretarijatu Konvencije Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima;
- G. Gerald Dunn, administrator u Sekretarijatu Konvencije Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima.

5. Za vrijeme posjete, delegacija GRETA je održala sastanke sa predstavnicima nadležnih ministarstava i drugih javnih tijela na saveznom nivou, kao i sa zvaničnicima na entitetskom nivou u Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu (vidi Aneks II). Ti sastanci su održani u duhu uske saradnje.

6. Delegacija GRETA je održala odvojene sastanke sa predstavnicima nevladinih organizacija (NVO) i drugih aktera iz civilnog sektora koji su aktivni u oblasti borbe protiv trgovine ljudima (TLJ), kao i sa međudržavnim organizacijama koje su prisutne u Bosni i Hercegovini. GRETA je zahvalna na informacijama koje je od njih dobila.

7. Nadalje, za vrijeme posjete Bosni i Hercegovini, delegacija GRETA-e je obišla dva skloništa za žrtve trgovine ljudima koje vode NVO i koje finansiraju organi vlasti, smještenim u različitim dijelovima države.

8. GRETA želi da istakne pomoć koju je njoj delegaciji pružila osoba za kontakt koju su imenovala vlasti Bosne i Hercegovine, g. Samir Rizvo, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima.

9. GRETA je na 16. sjednici (26-30. novembra) usvojila nacrt ovog izvještaja koji je vlastima Bosne i Hercegovine podnesen 21. decembra 2012. radi davanja komentara. Komentari organa vlasti su primljeni 15. februara 2013. godine i GRETA ih je uzela u obzir prilikom sačinjavanja završnog evaluacijskog izvještaja koji je GRETA usvojila na 16. sjednici (11-15. marta 2013.)

¹

Konvencija je stupila na snagu 1. februara 2008. godine, nakon 10. ratifikacije.

II. Državni okvir za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

1. Uvid u trenutnu situaciju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

10. Prema navodima organa vlasti, Bosna i Hercegovina je bila država – destinacija žrtava trgovine ljudima do kasnih '90-tih godina, ali je od tada postala i zemlja porijekla i tranzita. Nacionalna trgovina ljudima (odnosno, trgovina na teritoriji države) pojavila se kao problem: u 2009. godini identificirano je 58 osoba kao žrtava trgovine ljudima u zemlji i 11 transnacionalno. U 2010. godini, 21 od identificiranih žrtava je bila podvrgnuta nacionalnoj TLJ, a četiri transnacionalnoj TLJ; 17 žrtava je bilo podvrgnuto prisilnom radu, a osam seksualnoj eksploataciji. Godine 2011., identificirane su 35 žrtve TLJ, uključujući 16 žena, od kojih je većina (13) bila podvrgnuta seksualnoj eksploataciji, i 19 djece (12 djevojčica i sedam dječaka). Što se tiče oblika eksploatacije djece, četiri djevojčice su bile podvrgnute seksualnoj eksploataciji, tri prisilnoj prošnji, a pet ih je prodano za prisilnu udaju, šest dječaka je bilo podvrgnuto prisilnoj prošnji, a jedan seksualnoj eksploataciji. Šest žrtava identificiranih 2011. godine bile su strani državljani (troje iz Srbije i po jedna iz Hrvatske, Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, Sjedinjenih Američkih Država i Kosova), a dvije su bile neodređenog državljanstva. U 2012. godini je identificirano 39 žrtava, od kojih su 36 bile žene, a tri muškarci. Među ovim žrtvama bilo je 19 djece. Većina žrtava (27) bili su državljani Bosne i Hercegovine. Strane žrtve su bile porijeklom iz Srbije (10 žrtava), Njemačke (jedna žrtva) i Bugarske (jedna žrtva). U pogledu oblika eksploatacije, 23 žrtve su bile predmet trgovine radi seksualne eksploatacije, 13 radi eksploatacije rada i tri žrtve su bile eksploatisane nakon prisilnog braka.

11. Kao što su priznali državni zvaničnici i NVO sa kojima su se predstavnici sastali tokom evaluacijske posjete, gore navedeni broj identificiranih žrtava ne odražava tačan stepen te pojave. Razlog tome su nedostaci u postupku identifikacije žrtava TLJ, neobučenosť osoblja na terenu i različito zakonodavstvo na državnom i entitetskom nivou. Postoje pokazatelji da je trgovanje u svrhu prisilne prošnje i prisilnog braka, posebno djece, poprimilo zabrinjavajuće razmjere tokom nekoliko posljednjih godina, posebno u romskoj zajednici.

2. Uvid u pravni i politički okvir za borbu protiv trgovine ljudima

a. Pravni okvir

12. Na međunarodnom nivou, pored Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Bosna i Hercegovina je potpisnica Konvencije Ujedinjenih nacija (UN) protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i njegovih Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom (Protokol iz Palerma), Konvencije Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena i njenih Fakultativnih protokola, i Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i njenih Fakultativnih protokola o prodaji djece, dječijoj prostituciji dječijoj pornografiji. Bosna i Hercegovina je potpisnica i relevantnih konvencija koje je elaborirala Međunarodna organizacija rada (ILO)², kao i velikog broja konvencija Vijeća Evrope u krivičnoj oblasti koje su relevantne za borbu protiv TLJ³.

* Sva pozivanja na Kosovo, bilo u smislu teritorije, institucija ili stanovništva, u ovom tekstu će u potpunosti biti shvaćena u skladu sa Rezolucijom br. 1244 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija i bez prejudiciranja statusa Kosova.

2 Konvencija o ukidanju prisilnog rada (br. 105) i Konvencija o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada (Nr. 182).

3 Evropska konvencija o ekstradiciji i njena dva protokola; Evropska konvencija o uzajamnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima i njen drugi Dodatni protokol; Evropska konvencija o prenosu postupaka u krivičnim stvarima, Konvencija o pranju novca, pretresu, pljenidbi i konfiskaciji imovine stečene krivičnim djelom; Krivični zakon, Konvencija o korupciji i njen Dodatni protokol; Konvencija o sajber kriminalu i njen Dodatni protokol koji se odnosi na

13. Ispunjenje međunarodnih pravnih obaveza Bosne i Hercegovine je u nadležnosti državnih organa. Na osnovu člana III 2.b Ustava Bosne i Hercegovine, "svaki entitet će pružiti svu potrebnu pomoć vladi Bosne i Hercegovine kako bi joj se omogućilo da ispoštuje međunarodne obaveze Bosne i Hercegovine".

14. Zakonski okvir u Bosni i Hercegovini je uređen u skladu sa organizacionom strukturom države⁴, prema kojoj je moć centralne vlade ograničena, dok je znatan stepen autonomije dat vladama dva konstituirajuća entiteta, Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, te autonomnom Brčko Distriktu.

15. Zakonski okvir za borbu protiv trgovine ljudima se sastoji od zakonodavstva na državnom nivou, i na nivou dva entiteta i Brčko Distrikta. Iako postoje četiri krivična zakona (KZ) u Bosni i Hercegovini⁵, samo državni zakon definiše TLJ kao krivično djelo u značenju koje ima u Konvenciji. Odredbama sadržanim u ostala tri zakona TLJ se ne definiše kao krivično djelo, nego se bave nekim oblicima TLJ kroz druga krivična djela, kao što su navođenje na prostituciju. Određene odredbe državnih zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, i kretanju i boravku stranaca i azilu, također su relevantni za borbu protiv TLJ.

16. U pogledu sekundarnih zakonskih propisa relevantnih za borbu protiv TLJ, treba se posebno osvrnuti na:

- Odluku Vijeća ministara Bosne i Hercegovine od 17. jula 2003. godine kojom se uspostavlja ured Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima;
- Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava TLJ, koji je odobren dekretom državnog Ministarstva sigurnosti iz 2004.;
- Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava TLJ koji su državljani Bosne i Hercegovine, koje je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo 2007. godine.

c. Državni akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima

17. Od 2001. vlada Bosne i Hercegovine je usvojila tri državna akciona plana za borbu protiv trgovine ljudima. Državni akcioni plan za 2008-2012. se sastoji od sljedećih dijelova: sistema podrške (koji obuhvataju zakonske i regulatorne mjere, institucionalnu koordinaciju, osposobljavanje, upravljanje informacijama, monitoring i evaluaciju); prevencije; zaštite žrtava i svjedoka; procesuiranja; i međunarodne saradnje. Državnim akcionim planom se priznaje da je Bosna i Hercegovina zemlja porijekla, tranzita i destinacije žrtava trgovine ljudima. Njime je obuhvaćena i transnacionalna i nacionalna trgovina i sadrži mjere za bavljenje trgovinom čiji je cilj seksualna eksploatacija, prinudni rad i prinudna prošnja. Nadgledanje primjene Državnog akcionog plana je jedna od odgovornosti Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, koji sačinjava godišnje izvještaje o ovom problemu.

na propisivanje kazne za akte rasizma i akte ksenofobične prirode preko kompjuterskih sistema; Konvencija o pranju novca, pretresu, pljenidbi i konfiskaciji imovine stečene krivičnim djelom i o finansiranju terorizma.

⁴ Kako je propisano Ustavom Bosne i Hercegovine i Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (takozvanim "Dejtonskim sporazumom") postignutim u novembru 1995. godine i potpisanim u Parizu 14. decembra 1995. godine.

⁵ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Republike Srpske i Krivični zakon Brčko Distrikta.

3. Uvid u institucionalni okvir za borbu protiv trgovine ljudima

a. Državni koordinator za suzbijanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije i Državna grupa

18. Pozicija Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije (u daljem tekstu: Državni koordinator) otvorena je Odlukom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine od 17. jula 2003⁶. Državnog koordinatora Vijeće ministara imenuje na četiri godine, na prijedlog državnog Ministarstva sigurnosti. Uloga Državnog koordinatora je da osigura koordinaciju aktivnosti relevantnih zainteresiranih strana u vezi sa borbom protiv trgovine ljudima, da predvodi aktivnosti protiv trgovine i da uspostavi kontakte sa nadležnim ministarstvima na nivou države, entiteta, Brčko Distrikta i lokalnih organa.

19. Funkcija Državnog koordinatora nije radno mjesto s punim radnim vremenom, i osoba koja je trenutno na toj poziciji je i šef Odjela za međunarodne odnose i evropske integracije u okviru Ministarstva sigurnosti BiH. Ured Državnog koordinatora ima dva uposlenika koji pružaju administrativnu podršku i rade na istraživanju. Planirano je da Ured dobije još dva uposlenika, ali zbog budžetskih ograničenja to je odgođeno.

20. Prema gore navedenoj odluci Vijeća ministara, nadležna ministarstva treba da imenuju službenike odgovorne za koordinaciju koji bi pomogli Državnom koordinatoru u vršenju njegove uloge, te da se formira takozvana "Državna grupa" kojom predsjedava Državni koordinator. Državno Ministarstvo sigurnosti imenuje dva službenika u tu svrhu, dok ostala državna ministarstva (za ljudska prava i izbjeglice, pravdu i vanjske poslove) imenuju po jednog. Državni tužilac takođe imenuje predstavnika koji je odgovoran za praćenje predmeta TLJ. Sastanke Državne grupe saziva Državni koordinator. Državna grupa prati ostvarivanje Državnog akcionog plana, a svako ministarstvo i agencija izvršavaju aktivnosti u okviru njihove nadležnosti. Kako navode organi vlasti, predviđa se širenje sastava Državne grupe tako što će se uključiti i predstavnik Ministarstva civilnih poslova i predstavnici entitetskih i vlade Brčko Distrikta.

21. U 2003. godini su formirane četiri tematske podgrupe za borbu protiv trgovine ljudima, u okviru gore navedene Državne grupe, koje su se pojedinačno bavile prevencijom, zaštitom, krivičnim postupkom, i djecom. Međutim, nakon četiri godine, odlučeno je da se ograničeni ljudski i finansijski resursi preusmjere na koordinaciju aktivnosti protiv trgovine na lokalnom nivou, i tematske grupe su prestale s radom.

b. Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima

22. Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: Udarna grupa) formirana je 2003. godine u cilju koordiniranja primjene krivičnih zakonskih propisa na predmete trgovine ljudima. Udarnu grupu čine predstavnici agencija za provođenje zakona, posebno Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), koja je zvanična agencija državne policije Bosne i Hercegovine, Granična policija, Poreska uprava, javni tužioci (dva iz Tužilaštva BiH, dva iz Tužilaštva Federacije Bosne i Hercegovine, jedan iz Tužilaštva Republike Srpske i jedan iz Tužilaštva Brčko Distrikta), kao i dva predstavnika Federacije Bosne i Hercegovine, dva iz Republike Srpske i jedan iz Brčko Distrikta.

⁶ Odluka o postupcima i načinima koordiniranja aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima i ilegalne migracije u Bosni i Hercegovini i otvaranje pozicije Državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu, koju je Vijeće ministara usvojilo 17. jula 2003. godine.

23. Udarne grupa funkcionira kao operativni tim kojim koordinira Državni koordinatore. Kada se dobiju prijave o postojanju sumnje u trgovinu ljudima, Udarne grupa formira mješoviti tim sastavljen od tužioca i lokalnih policijskih službenika kako bi se izvršila maksimalna koordinacija. U okviru Udarne grupe, policijski službenici i tužioci raspravljaju o svim slučajevima TLJ i odlučuju ko bi trebao da vodi istragu i i sudski postupak kako bi se izbjegli sukobi nadležnosti.

24. Državni koordinatore usko saraduje i sa oficirima za vezu iz različitih agencija za provođenje zakona.

c. Regionalni timovi za monitoring

25. Na osnovu operativnog plana za primjenu Državnog akcionog plana za 2008-2012., formirana su četiri Regionalna tima za monitoring (RTM) u Banja Luci, Mostaru, Tuzli i Sarajevu, u cilju bolje koordinacije u primjeni mjera sadržanih u Državnom akcionom planu na lokalnom nivou. Državno Ministarstvo sigurnosti i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, u konsultaciji sa relevantnim vladinim i nevladinim zainteresiranim stranama, izradili su opsežne smjernice za funkcioniranje ovih RTM. Prema tim smjernicama, cilj RTM je ozvaničenje veza između zainteresiranih strana na lokalnom nivou kako bi se optimizirala razmjenjena informacija i žrtvama pružila bolja zaštita.

26. Prema smjernicama, RTM bi trebalo da uključe predstavnike centralnih i lokalnih organa, državno i lokalna tužilaštva, agencije za provođenje zakona (SIPA, Granična policija, Služba za poslove sa strancima) i NVO. Tako RTM iz Sarajeva uključuje predstavnike iz SIPA-e, Granične policije, Kantonalne policije, Službe za poslove sa strancima, Službe za socijalnu zaštitu, Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde Federacije Bosne i Hercegovine, Poresku upravu, Inspekciju rada i NVO.

27. Svakim RTM koordinira predstavnik Ministarstva sigurnosti BiH u saradnji sa predstavnikom regionalnog ureda SIPA-e. RTM se sastaju jednom mjesečno. Rukovodioci četiri RTM bi trebalo da se sastaju najmanje dvaput godišnje, ali su u praksi ti sastanci češći jer su svi rukovodioci službenici SIPA-e i redovno su u kontaktu.

d. Tužilaštvo BiH

28. Pored vođenja postupaka u vezi sa krivičnim djelima propisanim državnim KZ, Tužilaštvo BiH je nadležno i za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima. Ako se otkrije moguća žrtva trgovine na entitetskom nivou ili na nivou Brčko Distrikta, predmet se upućuje Tužilaštvu BiH koje odlučuje da li je u pitanju slučaj trgovine ljudima i da li se osoba o kojoj se radi može formalno identificirati kao žrtva trgovine. Kao što je gore navedeno, državno tužilaštvo je zastupljeno i u Državnoj grupi i u Udarnoj grupi.

e. NVO i međunarodne organizacije

29. NVO igraju važnu ulogu u borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini kroz projekte podizanja svijesti, izradu informativnih i obrazovnih materijala za djecu, obuku javnih službenika, otkrivanje mogućih žrtava TLJ i pružanje pomoći žrtvama, uključujući smještaj.

30. Mreža NVO pod nazivom RING uspostavljena je 2000. godine u cilju podizanja svijesti o TLJ i zaštiti žena-žrtava trgovine. Pomoć žrtvama trgovine pružaju i NVO Žena BH, Vaša prava, Lara i Fondacija lokalne demokratije. Dvije NVO, Medica Zenica i Emmaüs iz Doboja, putem tendera su izabrane za pružanje smještaja žrtvama trgovine. Delegacija GRETA je posjetila dva skloništa kojima one upravljaju (vidite tačke 110. i 111.).

31. Zahvaljujući snažnom prisustvu međunarodnih NVO, kao što su La Strada International i Save the Children, organizirani su mnogi programi obuke. Obuku i aktivnosti podizanja svijesti su organizirale i lokalne NVO.

32. Međunarodne organizacije koje su aktivne u oblasti borbe protiv trgovine ljudima (OSCE misija u Bosni i Hercegovini, UNHCR, UNICEF, ICMPD) godinama daju doprinos podizanjem svijesti i organiziranjem obuke za razne profile profesionalaca, posebno službenika za sprovođenje zakona i sudija.

III. Primjena Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

1. Ugradnja osnovnog koncepta i definicija sadržanih u Konvenciji u domaće zakonodavstvo

a. Pristup borbi protiv trgovine ljudima zasnovan na ljudskim pravima

33. Članom 1. stav 1., tačka b) Konvencije utvrđuje se da je jedna od njenih namjena zaštita ljudskih prava žrtava trgovine. Nadalje, član 5. stav 3. obuhvata obavezu država potpisnica da promoviraju pristup zasnovan na ljudskim pravima prilikom sačinjavanja, primjene i ocjene politika i programa za sprečavanje TLJ. U izvještaju kojim se daje obrazloženje Konvencije navodi se da je glavna dodatna vrijednost Konvencije njena perspektiva ljudskih prava i fokusiranost na zaštitu žrtava. Preporučeni principi i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima Ujedinjenih nacija u istom duhu naglašavaju da "ljudska prava osoba koje su žrtve trgovine treba da budu u središtu svih napora za sprečavanje i borbu protiv trgovine i da zaštite, pomognu i pruže pravni lijek žrtvama".⁷

34. TLJ predstavlja krivično djelo protiv dostojanstva i osnovnih sloboda čovjeka, te time i teško kršenje ljudskih prava. GRETA naglašava obaveze država da poštuju, ostvaruju i štite ljudska prava, uz osiguranje pridržavanja propisa nedržavnih aktera, u skladu sa dužnom revnošću pri vršenju dužnosti. Pristup zasnovan na ljudskim pravima podrazumijeva da se država koja ne ispuni ove obaveze može, na primjer, smatrati odgovornom za kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima (u slučaju da je država o kojoj se radi njena potpisnica). To je potvrdio Sud za ljudska prava u svojoj presudi u predmetu *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, u kojem je Sud zaključio da je TLJ "u smislu člana 3. tačka a) Protokola iz Palerma i člana 4. tačka a) Konvencije o borbi protiv trgovine ljudima, obuhvaćena članom 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima (kojom se zabranjuje ropstvo, služenje i prinudni ili obavezni rad). Sud dalje zaključuje da član 4. podrazumijeva pozitivnu obavezu da se žrtve ili moguće žrtve zaštite, kao i procesnu obavezu da se trgovina ljudima istraži."⁹

35. GRETA smatra da se pristupom zasnovanim na ljudskim pravima u borbi protiv TLJ zahtijeva od država potpisnica da uspostave opsežan okvir za sprečavanje TLJ, zaštitu osoba koje su predmet trgovine kao žrtve teške povrede ljudskih prava, i efikasnu istragu i procesuiranje trgovaca, Takva zaštita obuhvata mjere kojima se osigurava da sve žrtve TLJ budu adekvatno identificirane. Zaštita obuhvata i mjere na osnaživanju osoba koje su bile predmet trgovine jačanjem njihovih prava na odgovarajuću zaštitu, pomoć i pravni lijek, uključujući oporavak i rehabilitaciju, na učestvujući i nediskriminatorski način, bez obzira na njihov rezidentni status. Nadalje, treba poduzeti mjere za sprečavanje TLJ u oblasti društveno-ekonomske politike i politike u vezi sa radom i migracijom.

36. GRETA želi da naglasi potrebu da se države potpisnice bave TLJ i kao oblikom nasilja nad ženama i da obrate pažnju na vrste eksploatacije zasnovane na polu, kao i na posebnu situaciju u vezi sa djecom – žrtvama TLJ, u skladu sa relevantnim međunarodnim pravnim instrumentima.¹⁰

⁷ Dodatak izvještaju Visokog komesara za ljudska prava pri Ujedinjenim nacijama (E/2002/68/Add. 1), <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Traffickingen.pdf>

⁸ *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, tužba br. 25965/04, presuda od 7. januara 2010., stav 282, ESLJP 2010.

⁹ Vidi takođe: *Siliadin proti Franc.* tužba br. 73316/01, presuda od 26. jula 2005., ESLJP 2005-VII; *C.N. i V. protiv Francuske*, tužba br. 67724/09, presuda od 11. oktobra 2012.; *C.N. protiv V.B.*, tužba br. 4239/08, presuda od 13. novembra 2012.

¹⁰ Kao što su Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici; Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja; Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji; i Konvencija Ujedinjenih nacija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena.

37. Ustavom Bosne i Hercegovine direktno se kroz domaće zakone sprovodi u djelo Evropska konvencija o ljudskim pravima. Krivični zakon na nivou države sadrži krivično djelo trgovine ljudima u poglavlju o zločinima protiv čovječnosti i vrijednostima zaštićenim međunarodnim pravom. Nadalje, u Državnom akcionom planu za 2008-2012., trgovina ljudima se definira kao teško kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda. Kako navode organi vlasti, Sud Bosne i Hercegovine, koji je nadležan za krivična djela sadržana u državnom KZ, naglašava u svojim presudama usku povezanost između TLJ i kršenja člana 4. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

38. Pristup u borbi protiv TLJ koji je zasnovan na ljudskim pravima povlači za sobom transparentnost i odgovornost države kroz usvajanje državne politike i akcionih planova za borbu protiv trgovine ljudima, koordiniranje napora svih relevantnih aktera, redovnu obuku relevantnih profesionalnih radnika, istraživanje i prikupljanje podataka, te pružanje odgovarajućih sredstava za primjenu svih ovih mjera. Naredni dijelovi ovog izvještaja detaljno ispituju efikasnost politika i mjera koje su poduzeli organi vlasti Bosne i Hercegovine u ovim oblastima.

b. Definicije trgovine ljudima i žrtava TLJ

i. Definicija "trgovine ljudima"

39. U skladu sa članom 4. tačka a) Konvencije, trgovina ljudima se sastoji od tri komponente: djelovanje ("vrbovanje, prijevoz, premještanje, skrivanje ili prihvrat osoba"); primjena određenih sredstava ("prijetnjom ili silom ili drugim oblicima prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili ugroženosti ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom"); i u cilju eksploatacije ("eksploatacija, u najmanju ruku, uključuje iskorištavanje prostitucije drugih osoba ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prinudni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, služenje ili vađenje organa"). U slučaju djece, prema članu 4. tačka c) Konvencije, nije važno da li su uključena gore navedena sredstva.

40. Na osnovu člana 186, stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, trgovina ljudima je definirana kako slijedi: "Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja, ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi se postigla privola lica koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice, u svrhu iskorištavanja prostitucije drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog izrabljivanja, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje tri godine". Ova definicija je u skladu sa Konvencijom.

41. Što se tiče djece (definirane kao osobe mlađe od 18 godina), član 186. stav 2. KZ BiH predviđa da ko nad djetetom počini krivično djelo navedeno u članu 186. stav 1., kazniće se kaznom zatvora od najmanje pet godina. Ova odredba se ne poziva na upotrebu nekog od sredstava navedenih u definiciji krivičnog djela trgovine ljudima, što je također u skladu sa Konvencijom.

42. Trenutno samo KZ na državnom nivou regulira krivično djelo trgovine ljudima. Delegacija GRETA-e je informirana da je u toku unošenje krivičnog djela TLJ u Krivične zakone Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta, pri čemu se koristi formulacija slična ili jednaka onoj u KZ BiH. **GRETA apeluje na nadležne organe da osiguraju da krivično djelo trgovina ljudima bude na dosljedan način uneseno u sve krivične zakone koji se primjenjuju na teritoriji Bosne i Hercegovine.**

43. Trenutno Krivični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta sadrže krivično djelo navođenje na prostituciju. Rezultat toga je da se trgovina ljudima procesuiraju kao takva samo na državnom nivou. Međutim, očekuje se da će se situacija promijeniti nakon uvođenja krivičnog djela TLJ u ova tri Krivična zakona.

ii. Definicija "žrtve TLJ"

44. Konvencija definira "žrtvu TLJ" kao svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima, kako je precizirano u članu 4. Konvencije. Prepoznavanje žrtava TLJ kao takvih je od bitne važnosti jer im se time daje pravo na široki spektar mjera zaštite i pomoći propisanih Konvencijom.

45. Na osnovu Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka TLJ državljana Bosne i Hercegovine, koja je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo 2007. godine, žrtva je svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima. Ova definicija se odnosi samo na državljane Bosne i Hercegovine. Pravila predstavljaju samo blagi zakonski instrument i jedino se od državnih organa očekuje da ih primjenjuje. Organi vlasti entiteta i Brčko Distrikta nisu obavezni da ih se pridržavaju ali, kako su vlasti navele, izabrali su da ih poštuju. Što se tiče stranih državljana, u 2004. godini je Ministarstvo sigurnosti BiH usvojilo Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima koji, međutim, ne sadrži definiciju žrtve trgovine ljudima. Pravilnik je podzakonski akt Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, i njegova primjena je u nadležnosti Službe za poslove sa strancima i Granične policije.

46. Pitanje definicije žrtve TLJ bit će detaljnije elaborirano u dijelovima ovog izvještaja koji se bave identificiranjem žrtava i mjera koje su im na raspolaganju, uz relevantne prijedloge GRETA-e.

c. Sveobuhvatni pristup TLJ, koordinacija svih aktera i akcija, i međunarodna saradnja

i. Sveobuhvatni pristup i koordinacija

47. Jedan od ciljeva Konvencije je kreiranje sveobuhvatnog okvira za zaštitu i pomoć žrtvama TLJ. Da bi bila efikasna, svaka radnja u borbi protiv TLJ mora biti sveobuhvatna i multi-sektoralna, i uključiti potrebno multidisciplinarno znanje. Članom 29. stav 2. se zahtijeva da države potpisnice donesu potrebne mjere za obezbjeđivanje koordinacije državnih politika i akcija protiv TLJ, putem osnivanja konkretnih koordinacionih tijela. Nadalje, Konvencija upućuje na potrebu za saradnjom i izgradnjom strateškog partnerstva sa civilnim društvom kroz okvire saradnje koji mogu pomoći državama da ispune svoje obaveze iz Konvencije (član 35.).

48. Kao što je navedeno u tački 20, Državna grupa kojom predsjedava Državni koordinator i koja obezbjeđuje koordinaciju djelovanja na suzbijanju trgovine ljudima, uključuje predstavnike različitih ministarstava i javnih tijela. Međutim, NVO nisu zastupljene u ovom mehanizmu koordinacije. Konsultacije s NVO obavlja Državni koordinator na odvojenim sastancima.

49. Četiri Regionalna tima za monitoring (RTM) obuhvataju predstavnike javnih tijela sa svih nivoa (državno, entitetsko i kantonalno), kao i NVO. Međutim, GRETA je informirana da se RTM uglavnom sastaju u ograničenom sastavu, odnosno, sastaju se predstavnici agencija za provedbu zakona i tužilaštava. RTM se sastaju jednom u tri mjeseca. Nadalje, Državni koordinator može organizirati sastanke sa rukovodiocima RTM, ali je do sada održan samo jedan takav sastanak.

50. Državni akcioni plan za period 2008-2012. postavlja konkretne ciljeve za bavljenje područjima u kojima su uočeni problem tokom evaluacije prethodnog Akcionog plana. On je popraćen operativnim planom koji sadrži vremenski raspored za izvršavanje konkretnih mjera koje se poduzimaju u pravcu ostvarenja svakog cilja, i dodjeljuje odgovornost za realizaciju navedenih mjera državnim i entitetskim ministarstvima ili drugim tijelima. Ured Državnog koordinatora priprema godišnje izvještaje u vezi sa primjenom Državnog akcionog plana.

51. Neovisnu ocjenu realizacije Državnog akcionog plana za period 2008-2012. izvršio je univerzitetski konsultant u 2012. godini. GRETA to pozdravlja. Rezultati ove evaluacije su diskutovani među relevantnim akterima, uključujući NVO, a strategija za borbu protiv trgovine ljudima je pripremljena i prosljeđena javnim tijelima i drugim organizacijama na davanje komentara. Nacr strategije i budući Državni akcioni plan koji ide uz nju podneseni su Vijeću ministara na usvajanje.

52. Predstavnici javnih tijela i NVO sa kojima se GRETA susrela složili su se da na entitetskom i kantonalnom nivou treba pojačati uključenost organa vlasti u primjeni Državnog akcionog plana. Istovremeno je potrebno ostvariti veći stepen saradnje između državnih i entitetskih organa, kako bi se osigurala praktična primjena mjera namijenjenih sprečavanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, indentificiranju i zaštiti žrtava, te procesuiranju i kažnjavanju trgovaca ljudima.

53. Bez obzira na uključenost NVO u aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima, samo ograničeni broj NVO učestvuje u Regionalnim timovima za monitoring, a ni jedna nije zastupljena u koordinacionim tijelima na državnom nivou. Od 2010. godine je smanjen broj NVO koje primaju državna sredstva za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima. Kako navode organi vlasti, to je učinjeno kako bi se raspoloživa sredstva konsolidirala za finansiranje NVO koje pružaju kvalitetnu pomoć i adekvatan smještaj žrtvama trgovine. U praksi, međutim, izgleda da se zbog teške budžetske situacije NVO uglavnom oslanjaju na finansiranje koje im obezbjeđuju lokalne vlasti ili strani donatori. Pored toga, razmjena informacija između javnih tijela i NVO u vezi sa njihovim aktivnostima u borbi protiv trgovine ljudima nije na zadovoljavajućem nivou, što sprečava koordinaciju aktivnosti i ostvarivanje održivog uticaja.

54. **GRETA poziva organe Bosne i Hercegovine da osiguraju, u uskoj saradnji sa entitetskim vlastima i vlastima Brčko Distrikta, koherentnost zakonskih propisa i politika, te njihovu efikasnu primjenu i ocjenu. Posebnu pažnju treba posvetiti sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima unutar Bosne i Hercegovine. Nadležni organi bi također trebalo da teže redovnoj razmjeni informacija o svim aspektima TLJ i da imaju za cilj veću saradnju u svojim aktivnostima.**

55. **GRETA smatra da organi vlasti treba da osiguraju redovno održavanje sastanaka koordinacionih tijela (posebno Državne grupe), i da povećaju efikasnost u sudjelovanju svih državnih tijela uključenih u primjenu mjera za suzbijanje trgovine ljudima na državnom i entitetskim nivoima. GRETA podstiče Državnog koordinatora da pojača napore za bolju koordinaciju aktivnosti sa Regionalnim timovima za monitoring.**

56. **Nadalje, GRETA smatra da bi trebalo da vlasti Bosne i Hercegovine, dva entiteta i Brčko Distrikta, efikasnije uključe NVO koje rade u oblasti suzbijanja trgovine ljudima u raspravu i analizu politika za suzbijanje trgovine ljudima i poboljšaju njihovo sudjelovanje u radu javnih tijela za borbu protiv trgovine ljudima.**

ii. Obuka relevantnih stručnjaka

57. Kako navode organi vlasti, u 2011. godini je na državnom i entitetskim nivoima iz oblasti trgovine ljudima obučeno 120 socijalnih radnika, 79 inspektora rada, 255 predavača, 188 nastavnika, 35 tužilaca, 80 policijskih službenika, 30 predstavnika Ministarstva rada, socijalne politike, obrazovanja i zdravlja i 22 predstavnika NVO. Obuka se organizira u mješovitoj formi i uključuje 20 do 30 učesnika iz različitih institucija i organizacija. Njen sadržaj se odnosi na identificiranje žrtava, procesuiranje trgovaca, nacionalne i transnacionalne mehanizme upućivanja, pružanje pomoći žrtvama, itd. Obrazovni materijal koji je korišten tokom obuke zasnovan je na međunarodnom i domaćem pravu, instrukcijama, priručnicima i smjernicama u vezi sa ovom tematikom. Obuku pružaju lokalni stručnjaci sa iskustvom u suzbijanju trgovine ljudima.

58. U periodu 2008-2011., Ministarstvo sigurnosti BiH je organiziralo obuku o identificiranju stranaca-žrtava TLJ u okviru programa koji obuhvata pitanja migracije i azila. Ministarstvo priprema novi program za period 2012-2015, sa posebnim modelom obuke za identificiranje stranih žrtava trgovine ljudima. Obuka je namijenjena službenicima iz Službe za poslove sa strancima, Ministarstvom vanjskih poslova, Graničnom policijom i NVO. Vlasti namjeravaju da organiziraju jednu obuku godišnje za 25 osoba.

59. Obuka o TLJ za policijske službenike se organizira kao dio općeg nastavnog plana i programa na Policijskim akademijama. Neki službenici za provođenje zakona sa kojima se srela delegacija GRETA za vrijeme posjete, izrazili su zabrinutost u smislu da se obuka uglavnom fokusira na međunarodne i domaće zakonske propise i standarde, a da je malo ili nikakvo pozivanje na praktična pitanja koja su relevantna za osoblje na terenu, kao što si pokazatelji za utvrđivanje žrtava trgovine. Delegacija GRETA je također informirana da je značajna fluktuacija radne snage u izvjesnoj mjeri umanjila djelotvornost obuke.

60. Delegacija GRETA je informirana da se za sudije organizira obuka dvaput godišnje na osnovu priručnika za obuku izrađenog u periodu 2007-2008. Sudije i tužioci moraju provesti najmanje tri dana na obuci godišnje, a svake godine je TLJ uključena u program. Svake godine centri za obuku sudija i tužilaca organiziraju tri do četiri obuke o TLJ. Organi vlasti navode da svaku obuku o TLJ pohađa između 20 i 25 sudija i tužilaca.

61. Što se tiče drugih relevantnih profesionalaca koji mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima (npr. socijalni radnici, zdravstveni radnici, inspektori rada, predstavnici NVO), GRETA shvata da se obuka ne organizira sistematično. Dodatni faktor koji negativno utiče na organiziranje obuke je taj što sredstva uglavnom obezbjeđuju donatori izvana. Zbog shvatanja da se trgovina ljudima smanjuje kao problem, sredstva dobijena izvana a koja su ranije bila na raspolaganju za obuku, preusmjerena su na druge prioritete.

62. **GRETA smatra da organi vlasti na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou u Bosni i Hercegovini treba da povećaju napore, i kroz finansiranje, u pružanju redovne obuke u vezi sa pitanjima koja se odnose na TLJ, za sve relevantne profesionalce. Programi obuke treba da budu osmišljeni tako da pruže praktično znanje i vještine u identificiranju žrtava trgovine ljudima, pružanju pomoći i zaštite žrtvama, te procesuiranju trgovaca (vidi i tačke 92, 106, 115 i 159).**

iii. Prikupljanje podataka i istraživanje

63. Pristup politikama suzbijanja trgovine ljudima zasnovan na ljudskim pravima koji zagovara Konvencija zahtijeva adekvatan monitoring i evaluaciju. Ključni element je redovna dostupnost opsežnih statističkih podataka o trendovima u trgovini ljudima i o postupanju glavnih aktera u borbi protiv trgovine ljudima. Upoređivanje podataka iz različitih državnih institucija i NVO uzrokuje zabrinutost u pogledu zaštite podataka, posebno kada se radi o ličnim podacima. Međunarodni standardi za prikupljanje, pohranjivanje, transfer, sastavljanje i distribuciju podataka postoje. Kako bi se osiguralo potpuno poštivanje ovih standarda, od država potpisnica se očekuje primjena odgovarajućih mjera i tehnika za zaštitu podataka. Dodatni zahtjev za politike za suzbijanje trgovine ljudima zasnovane na ljudskim pravima je vršenje istraživanja i analize, pri čemu posebnu pažnju treba posvetiti pravima i interesima žrtava.

64. Donedavno su se podaci o mogućim žrtvama TLJ prikupljali posredstvom Regionalnih timova za monitoring (RTM) pomoću standardnog obrasca koji je imao zajedničku naslovnu stranicu, ali čiji sadržaj je bio usklađen prema javnom tijelu ili NVO od kojih su dobijani podaci. Sve prikupljene informacije su prosljeđivane Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. U vrijeme evaluacijske posjete, funkcija prikupljanja podataka o TLJ je bila u postupku prenošenja na Ured Državnog koordinatora. Čim se ovaj transfer završi, posebno imenovane osobe će imati pristup podacima o TLJ i rukovati njima. Što se tiče podataka o krivičnim predmetima, njih prikupljaju organi za provođenje zakona na državnom i entitetskom nivou.

65. Prema ovlaštenjima, Ured Državnog koordinatora sada dvaput godišnje prikuplja podatke o suzbijanju trgovine ljudima u statističke svrhe, pomoću posebno osmišljenog obrasca za prikupljanje uporedivih, obimnih i pouzdanih informacija od svih glavnih aktera. Ti podaci mogu biti podijeljeni prema polu, starosnoj dobi, vrsti iskorištavanja, zemlji porijekla i/ili odredišta, i isključivo se koriste za statističke svrhe i stratešku analizu. Organi vlasti su naveli da se u okviru navedenog ne prikupljaju nikakvi lični podaci o žrtvama ili počiniocima.

66. GRETA-i nije poznato da se posljednjih godina u Bosni i Hercegovini vršilo ikakvo istraživanje o pitanjima u vezi sa TLJ. Čini se da u zemlji nedostaje znanje o trendovima i obimu problema u vezi sa trgovinom ljudima.

67. **GRETA smatra da bi organi Bosne i Hercegovine trebalo da poduzmu i podrže istraživanje o pitanjima u vezi sa trgovinom ljudima, kao o važnom izvoru informacija za buduće mjere politike. Oblasti u kojima je posebno potrebno izvršiti istraživanje kako bi bacilo više svjetla na obim i prirodu problema trgovine ljudima obuhvataju trgovinu djecom, internu trgovinu ljudima i trgovinu grupama koje su posebno izložene riziku od trgovine.**

68. **GRETA također smatra da prilikom prikupljanja informacija od svih glavnih aktera, organi vlasti Bosne i Hercegovine treba da poduzmu sve neophodne mjere u pogledu poštivanja prava osobe čiji su podaci na zaštitu ličnih podataka, uključujući situaciju kada se od NVO koje rade sa žrtvama trgovine ljudima traži da pruže informacije za službene baze podataka.**

iv. *Međunarodna saradnja*

69. Konvencijom se od država potpisnica zahtijeva da uzajamno sarađuju “u najvećoj mogućoj mjeri” kako bi spriječile i suzbile TLJ, zaštitile i pomogle žrtvama, i istražile krivična djela iz Konvencije (član 32.).

70. U Bosni i Hercegovini je međunarodna saradnja u vezi sa borbom protiv TLJ regulirana Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima i brojnim međunarodnim sporazumima koje je potpisala Bosna i Hercegovina. Međunarodna saradnja se vrši kroz razmjenu informacija i iskustava u borbi protiv TLJ, sudsko-medicinskih tehnologija, kriminološko istraživanje i graničnu kontrolu, uključujući otkrivanje krivotvorenih putnih isprava i drugih sredstava za ilegalan prelazak granice. Kad god je to moguće, takva razmjena se vrši upućivanjem molbe u kojoj se navodi vrsta pomoći i traži povratna informacija o poduzetim mjerama. Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima također dopušta spontano slanje informacija drugim državama.

71. Na bilateralnom nivou, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je potpisalo sporazume o suzbijanju terorizma, nezakonite trgovine narkoticima i organiziranog kriminala s Albanijom, Egiptom, Grčkom, Italijom, Crnom Gorom, Rumunijom, Slovačkom Republikom, Bivšom Jugoslovenskom Republikom Makedonijom i Turskom. Bilateralni sporazumi o policijskoj saradnji i/ili saradnji u oblasti sigurnosti zaključeni su sa Austrijom, Bugarskom, Hrvatskom, Iranom, Ruskom Federacijom, Slovenijom i Švicarskom. Bosna i Hercegovina također ima sporazum sa Mađarskom o transferu i prihvatu osoba na granici.

72. Bosna i Hercegovina je država članica Centra za provođenje zakona u jugoistočnoj Evropi (SELEC), koji ima operativnu grupu za borbu protiv trgovine ljudima. Organi vlasti navode da je saradnja sa pripadnicima SELECA-a u krivičnim pitanjima bila uspješna. Navedeno je nekoliko primjera uspješne saradnje sa Srbijom, u kojoj je vršena razmjena dokaza iz krivičnih predmeta i druge informacije.

73. Kako navode organi vlasti, saradnja sa zemljama izvan SELEC-a može biti problematična. Na primjer, organi za provođenje zakona i tužioci Bosne i Hercegovine su izvijestili da su nailazili na probleme u dobijanju informacija od partnera iz Azerbejdžana u vezi sa predmetom navodne trgovine ljudima u svrhu iskorištavanja rada (vidi tačku 155.).

74. GRETA se poziva na ranije pomenuti predmet *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, u kojem je Evropski sud za ljudska prava naglasio da je trgovina ljudima problem koji često nije ograničen na domaći teren, te da je obaveza za pokretanje domaće istrage dopunjena dužnošću, u slučajevima prekogranične trgovine, da se “efikasno sarađuje sa relevantnim organima drugih država u istrazi događaja koji su se desili izvan njihovih teritorija”.¹¹

GRETA smatra da bi organi Bosne i Hercegovine trebali pojačati međunarodnu saradnju u istrazi i precesuiranju slučajeva trgovine ljudima, kao i pomoć žrtvama trgovine ljudima.

¹¹ *Rantsev protiv Kipra i Rusije*, tužba br. 25965/04, presuda od 7. januara 2010., tačka 289, ESLJP 2010.

2. Primjena mjera za sprečavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

75. Prema članu 5. Konvencije, strane moraju poduzeti koordinirane mjere kako bi spriječile trgovinu ljudima, uz sudjelovanje relevantnih nevladinih organizacija, drugih organizacija i prema potrebi članova civilnog društva. Konvencija zahtijeva da strane poduzmu posebne mjere kako bi se obeshrabrila potražnja, pojačala granična kontrola i osigurao integritet, sigurnost i ispravnost putnih ili identifikacionih isprava (član 6. do 9.).

a. Mjere za podizanje svijesti i obeshrabrivanje

76. Vlasti su izvijestile da se inicijative za podizanje svijesti redovno odvijaju kroz korištenje plakata, letaka i TV / radio spotova. Na primjer, Državni koordinator je sudjelovao u stvaranju dokumentarnog filma o trgovini ljudima u 2009., uz financijsku podršku Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, s ciljem podizanja svijesti među pripadnicima agencija za provođenje zakona, sudstva, socijalne zaštite, kao i šire javnosti. Drugi primjer je organizacija uličnih događaja u najvećim gradovima u zemlji, uz širenje štampanih materijala, te najavama na televiziji, radiju i u štampanim medijima povodom Dana EU protiv trgovine ljudima, 18. oktobra 2011., u saradnji s nevladinim organizacijama i ambasadama. U 2012. vlasti su također organizirale aktivnosti podizanja svijesti povodom Dana sigurnijeg interneta (5. februar), s naglaskom na usku povezanost zloupotrebe interneta i trgovine ljudima i na važnost prijave svakog oblika *online* uznemiravanja. Knjižice sa stvarnim pričama o žrtvama trgovine ljudima se također distribuiraju u cijeloj zemlji (20 000 primjeraka). Međutim, prema riječima predstavnika civilnog društva s kojima se susrela delegacija GRETA-e, nije došlo do kampanje velikih razmjera usmjerene na cjelokupnu javnost u posljednjih nekoliko godina i nastojanje da se podigne svijest je opalo od 2010.

77. **GRETA smatra da bi vlasti, bilo na državnom ili drugim nivoima, trebale pokrenuti sveobuhvatnu kampanju za širu javnost, kao i ciljne inicijative za rizične grupe za trgovinu ljudima, u cilju podizanja svijesti o opasnostima trgovine ljudima.**

78. U 2009., nevladine organizacije su organizirale određene aktivnosti kao dio projekta "Prevenција trgovine djecom", uz podršku NGO Save the Children, sa ukupno 1,158 školske djece u Hercegovačko-neretvanskom kantonu i Doboju i 71 odgajateljem. Napori su također napravljeni u cilju uključivanja informacija o trgovini ljudima u školski program uz podršku iz IOM-a, Catholic Relief Services (CRS), USAID-a i nevladinih organizacija. Pilot projekat je pokrenut u 2009. od strane CRS-a s ciljem obuke nastavnika. U Federaciji Bosne i Hercegovine, predmet trgovina ljudima je uključen u nastavne programe u šest od 10 kantona, a nastavnici su obučeni u skladu s tim. Ministarstvo prosvjete Republike Srpske do sada nije uspostavilo ovaj program. U Brčko Distriktu, ova inicijativa nije službeno usvojena, te se prepušta nastavnicima koji su obučeni da odluče da li da uvedu predmet o trgovini ljudima.

79. U 2011. godini IOM je pokrenuo kampanju za rješavanje pitanja migracija preko agencija za zapošljavanje u 17 općinskih savjetovališta za mlade.

80. **GRETA smatra da buduće djelovanje u području podizanja svijesti treba osmisliti u svjetlu procjene prethodnih mjera i usmjeriti na određene potrebe. Prevenција unutar romske zajednice treba biti ojačana kroz određene kampanje, koristeći u tim zajednicama lako shvatljive materijale. Vlasti u Bosni i Hercegovini treba da povećaju napore za podizanje svijesti u javnosti o trgovini ljudima, s posebnim naglaskom na djecu i mlade.**

81. GRETA napominje da u skladu sa članom 186. stav 6., državnog KZ-a, osoba koja koristi usluge žrtve trgovine ljudima se suočava sa kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (vidi stav 143). Kriminalizacija upotrebe usluge žrtava trgovine ljudima, uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, predstavlja pozitivan razvoj. Ipak, nema konkretnih koraka koji su poduzeti da se obeshrabri potražnja za uslugama žrtava trgovine ljudima kao oblik prevencije.

82. GRETA smatra da vlasti u Bosni i Hercegovini trebaju da poduzmu dodatne mjere kako bi obeshrabrile potražnju za uslugama žrtava trgovine ljudima, uključujući i podizanje svijesti u javnosti. U tom kontekstu, GRETA smatra da krivično djelo upotreba usluge žrtve trgovine ljudima na državnom nivou treba da bude uključeno u Krivične zakone entiteta i Brčko Distrikta.

b. Društvene, ekonomske i druge inicijative za rizične grupe u smislu TLJ

83. Prisustvo važnog broja pripadnika romske zajednice koji nisu registrirani pri rođenju je identifikovan kao ozbiljan faktor rizika za trgovinu ljudima u Bosni i Hercegovini. Prema procjenama UNHCR-a, na osnovu ankete iz 2010. godine koju je sproveo Ministarstvo za ljudska prava Bosne i Hercegovine, bilo je oko 4 500 neprijavljenih osoba u riziku od bezdržavnosti, od kojih je velika većina pripadala romskoj populaciji. U svom izvještaju o Bosni i Hercegovini od 22. juna 2011. godine, Komitet UN za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) je naveo da je zbog teške materijalne situacije i česte migracije, mnogo romske djece ostalo neuvedeno u Matičnu knjigu rođenih.¹² Dalje, GRETA se poziva na Zaključnim zapažanjima o izvještajima Bosne i Hercegovine, koji je UN-ovog Komiteta o pravima djeteta usvojio na svojoj 61. sjednici, koja naglašava zabrinutost zbog nedostatka besplatnog i jedinstvenog sistema registracije rođenja, komplikovane registracije djece rođene izvan bolnica, djece koja žive u udaljenim područjima, izbjeglica i djece koja pripadaju manjinskim groupama¹³

84. Svi sagovornici GRETA-e prilikom evaluacijske posjete su se složili da nedostatak registracije predstavlja neprekidan izazov. To je prepreka, između ostalog, za dobijanje odgovarajuće socijalne i medicinske pomoći, kao i školovanja. Ovo Rome dovodi u posebno rizičnu situaciju, čime je trgovinu njima lakše organizirati i zadržati u tajnosti.

85. Prema vlastima, 1,187 djece koja nisu bila registrovana po rođenju bilo je uvedeno u državni registar tokom 2009-2012. Ipak, čini se da je postupak za registraciju vrlo komplikovan i zahtijeva pomoć advokata. Učinjeni su napor da se ova situacija popravi i, od 2008., UNHCR je, uz podršku advokata iz NVO-a Vaša prava, pružio besplatnu pravnu pomoć Romima koji žele da budu registrovani. GRETA je obaviještena od strane predstavnika civilnog društva i javnih tijela da se uvođenje novčanih kazni za neregistraciju djece, što je imalo za cilj podsticanje upisa po rođenju, nije pokazalo samo po sebi kao efikasna mjera.

86. GRETA ističe da je odsustvo registracije djece često jedan od aspekata što je ova skupina posebno ranjiva u odnosu na trgovinu ljudima i poziva na vlasti Bosne i Hercegovine da ojačaju svoje napore da se osigura upis po rođenju sve djece.

87. Prihvatni centri za siromašnu djecu su osnovani u nekoliko gradova širom zemlje (Tuzli, Mostaru, Zenici, Banja Luci, Sarajevu i Brčkom). Oni pružaju dnevne usluge, kao što su topli obrok, promjena odjeće ili mogućnost da operu svoju odjeću, i pomoć da uredi svoja socijalna prava, kao što je pristup zdravstvenim uslugama. To djelomično financira općina, a dijelom nevladine organizacije, posebno Save the Children. Svaki centar je potpisao protokol saradnje sa lokalnim Ministarstvima zdravstva, obrazovanja, i unutrašnjih poslova.

¹² Izvještaj CEDAW je dostupan na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/CEDAW.C.BIH.4-5.pdf>

¹³ Zaključna zapažanja o konsolidiranim periodičnim izvještajima o Bosni i Hercegovini, od drugog do četvrtog, Komitet za prava djeteta je usvojio na svojoj 61. sjednici (17. septembar-5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4.: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs61.htm>

88. Prihvatni centri rutinski sarađuju sa centrima za socijalni rad. U 2011., više od 6 000 djece je primilo usluge u prihvatnim centrima i, prema nekim izvještajima, mnogi od njih bi mogli biti žrtve trgovine ljudima. Delegacija GRETA-e je obaviještena da su prihvatni centri u nesigurnoj finansijskoj situaciji i više njih su u opasnosti da moraju prekinuti svoje aktivnosti zbog nedostatka sredstava. **S obzirom na broj djece koja žive u velikom siromaštvu i koja su pod rizikom od trgovine ljudima, GRETA apelira na nadležne vlasti da osiguraju da se prihvatnim centrima za djecu obezbijedi dovoljno sredstava da ostanu otvoreni i pruže adekvatnu pomoć.**

89. Osim toga, nekoliko sagovornika koji su se sreli sa Delegacijom GRETA naglasili su potrebu da se učini više kako bi se osiguralo da romska djeca ne ostaju izvan školskog sistema, što povećava njihov rizik da postanu žrtave trgovine ljudima. GRETA se poziva na izvještaj Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o Bosni i Hercegovini, objavljen u 2011., koji se odnosi na Rome kao najbrojniju nacionalnu manjinu, ali i najugroženiju grupu. Prema ovom izvještaju, Romi su "ozbiljno ugroženi u svim oblastima života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravlje i pristup drugim javnim službama"¹⁴ Nadalje, prema CEDAW izvještaju iz gore navedene tačke 83, bilo je slučajeva gdje su romske porodice, kroz uređenje "vanbračnih tinejdžerskih odnosa", regrutovale maloljetnike u svrhu seksualne eksploatacije u stranim zemljama.¹⁵

90. GRETA napominje da je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo revidirani Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma za 2011-2012., čija implementacija je rezultirala povećanjem pohađanja nastave romske djece za 6,41% u školskoj godini 2011 / 2012. Procjene Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice govore da 70 do 76% romske djece redovno pohađa školu (3,024 djece u 2011/2012.).

91. **S obzirom da su prisilni brakovi djece koji vode do eksploatacije u porastu u zemlji (vidi tačku 11), a kako su romska djeca posebno ranjiva skupina, GRETA poziva nadležne organe da poduzmu sve potrebne mjere kako bi se osiguralo da oni imaju efektivan pristup obrazovanju, kao mjere za sprečavanje trgovine ljudima..**

c. Mjere za sprečavanje TLJ na granici, i mjere za omogućavanje zakonske migracije

92. Granična policija motri granice zemlje u cilju identifikacije ilegalne migracije i trgovine ljudima, kao i razmjenu informacija s drugim agencijama za provedbu zakona u Bosni i Hercegovini. Prema informacijama od strane vlasti, pripadnici Granične policije prolaze obuku za ilegalne migracije i trgovinu ljudima. Međutim, smatra se da je obuka osoblja na terenu više potrebna, pošto je obuka do sada je bila usmjerena prvenstveno na službenike i istražitelje. U 2011. Granična policija je prijavila samo jedan slučaj trgovine ljudima.

93. Informacije o zakonitom ulasku i boravku na teritoriji Bosne i Hercegovine su dostupne na web stranici državnog Ministarstva sigurnosti - Službe za poslove sa strancima na bosanskom, hrvatskom, srpskom i engleskom jeziku.

94. Služba za poslove sa strancima ima zadatak koordiniranja akcija protiv ilegalne migracije i trgovine ljudima sa Ministarstvom vanjskih poslova, Graničnom policijom, SIPA-om, Obavještajno-sigurnosnom agencijom, Ministarstvima unutrašnjih poslova entiteta i Brčko Distrikta, održavajući periodične sastanke i povremeno razmjenjujući informacije.

¹⁴ Izvještaj ECRI je dostupan na: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Bosnia_Herzegovina/BIH-CBC-IV-2011-002-ENG.pdf

¹⁵ Izvještaj CEDAW je dotupan na: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/CEDAW.C.BIH.4-5.pdf>

95. Kada je u pitanju izdavanje vize, i na zahtjev konzularnih službi, Služba za poslove sa strancima koristi poseban registar stranaca (tzv "RS") i poduzima detaljnu procjenu u svrhu sprečavanja ilegalne migracije i trgovine ljudima. Vlasti su navele da je to pomoglo sprečavanje slučajeva ilegalne migracije i trgovine ljudima. Pri pregledu zahtjeva za vizu, Služba za poslove sa strancima može voditi razgovore sa prijavljenim kandidatima, obraćajući posebnu pažnju na potencijalne slučajeve ilegalne migracije i trgovine ljudima. Registar "RS", koji je dostupan agencijama za provedbu zakona, sadrži informacije koje se tiču protjeranih stranaca, stranaca osuđenih za zločine ili prekršaje, osoba kojima su ukinute vize, personae non-grata, osoba kojima je zabranjen ulazak u BiH, i onih koji predstavljaju prijetnju za nacionalnu sigurnost. Prema vlastima, osoblje odgovorno za ispitivanje zahtjeva za vize vezano za poslove sa strancima i Konzularna služba Ministarstva vanjskih poslova su obučeni za oblast trgovine ljudima kroz svoje redovne obuke.

96. GRETA napominje da su se mjere na granici do sada koncentrisale na otkrivanje ilegalnih migranata i identifikaciju osuđenih osoba, ili drugih osoba čiji se ulazak u Bosni i Hercegovini ne smatra poželjnim. Za takav pristup je malo vjerovatno da bude koristan za identifikaciju žrtava trgovine ljudima od strane pripadnika Granične policije koji su na „prvoj liniji“. **GRETA stoga smatra da vlasti Bosne i Hercegovine trebaju učiniti dodatne napore da se:**

- **otkrije i spriječi trgovina ljudima kroz mjere granične kontrole;**
- **osigura obuka o trgovini ljudima i identifikaciji žrtava što je predviđeno za osoblja granične policije kojni su “na prvoj liniji“, službenika za migraciju kao i diplomatsko-konzularnog osoblja, na redovnoj osnovi. Takva obuka treba označiti razliku između trgovine ljudima i krijumčarenja migranata;**
- **uvedu kontrolne liste za identifikaciju rizika vezanih za trgovinu ljudima u sistemu za podnošenje zahtjeva za izdavanje vize.**

d. Mjere koje obezbjeđuju kvalitet, sigurnost i integritet putnih i identifikacionih isprava

97. Prema vlastima, Bosna i Hercegovina izdaje biometrijske identifikacione i putne isprave, u skladu sa međunarodnom organizacijom za civilno zrakoplovstvo i standardima Evropske unije. Identitet i putne isprave su osigurani tako da se spriječi nezakonito stvaranje i krivotvorenje. GRETA naglašava da posebnu pažnju treba obratiti u svakom trenutku za osiguravanje bezbjednosti putovanja i ličnih dokumenata, kao što je uvođenje preventivnih sofisticiranih oznaka koje otežavaju krivotvorenja, falsificiranja, lažiranje i prijevare s takvim dokumentima.

3. Primjena mjera za zaštitu i ostvarivanje boljih prava žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini

a. Identifikacija žrtava trgovine ljudima

98. Član 10. Konvencije zahtijeva od strana potpisnica da usvoje mjere za identifikaciju žrtava. Da bi se to učinilo, strane moraju osigurati njihovim nadležnim organima da raspolažu osobama koje su obučene i kvalifikovane u prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i u identifikaciji i pomoći žrtvama, uključujući i djecu. Identificiranje žrtava trgovine ljudima je proces za koji treba vremena, a samim tim i Konvencija propisuje da ako nadležni organi imaju opravdane razloge za vjerovanje da je osoba bila žrtva trgovine ljudima, ta osoba neće biti uklonjena iz zemlje dok se proces identifikacije ne završi i primit će pomoć koju garantira Konvencija.

99. Identifikacija žrtava trgovine ljudima, koji su državljani Bosne i Hercegovine, regulirana je Pravilnikom o zaštiti žrtava i svjedoka trgovine ljudima, koji su državljani Bosne i Hercegovine (vidi tačku 16). Na osnovu člana 4. ovog pravilnika, bilo koje institucije, nevladine organizacije, fizička ili pravna osoba koja sumnja da bi neka osoba mogla biti žrtva trgovine ljudima treba odmah obavijestiti SIPA-u i Tužilaštvo BiH. Informacije se mogu dostaviti tužilaštvima ili policijskim upravama entiteta ili Brčko Distrikta. Nadalje, član 4. Pravilnika ukazuje da žrtve trgovine ljudima mogu prijaviti sami sebe.

100. U skladu sa članom 7. gore navedenih pravila, procedura za identifikaciju žrtava koji su državljani Bosne i Hercegovine bazira se na informacijama prikupljenim od strane nadležnih organa (policija i tužilaštvo) i "dobrovoljnih intervjua" sa mogućim žrtvama trgovine ljudima. U slučaju djece, razgovor treba da se odvija u prisustvu roditelja, zakonskog zastupnika ili predstavnika Centra za socijalni rad u svrhu zaštite interesa djeteta. Ipak, iz Pravilnika nije jasno ko je odgovoran za vođenje intervjua i da li postoje smjernice za proceduru koje treba slijediti. Delegacija GRETA-e je obaviještena od strane predstavnika nevladinih organizacija da rtazna tijela mogu žrtve trgovine ljudima voditi na razgovor više puta, što može biti stresno za žrtve.

101. Formalne identifikacije žrtava trgovine ljudima u smislu krivične definicije vrši državno tužilaštvo, SIPA, ili sudovi, kada ima dovoljno elemenata za pokretanje krivičnog postupka za trgovinu ljudima. Ipak, prema vlastima, moguće žrtve koje identifikuje policija ili drugi akteri imaju pravo na pomoć, čak i ako nije pokrenut krivični postupak.

102. Identifikacija stranaca koji su žrtve trgovine ljudima je regulirana Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima (vidi tačku 16). Glavni organ koji obavlja identifikaciju takvih žrtava je Ministarstvo sigurnosti BiH. Član 8. (2) Pravilnika koji propisuje pokazatelje za identifikaciju (npr. mjesto i uvjete gdje je osoba bila otkrivena, psihofizičko stanje, način i svrha ulaska u BiH, posjedovanje putnih ili identifikacijskih dokumenata, itd). Odgovorni službenik državnog Ministarstva sigurnosti obavlja intervju sa mogućom žrtvom kako bi provjerio prisutnost indikatora. Prema vlastima, ovi službenici su prošli posebnu obuku za intervjuisanje žrtava trgovine ljudima. Ako preovladava sumnja da osoba koja je u pitanju može biti žrtva trgovine ljudima, on/ona će dobiti smještaj u skloništu i imati pravo na pomoć.

103. GRETA je zabrinuta zbog izvještavanja iz više izvora da, u praksi, vlasti Bosne i Hercegovine imaju za cilj brz povratak stranih žrtava trgovine ljudima u njihove zemlje porijekla. Čak i u slučajevima kada su strani državljani identifikovani kao žrtve trgovine ljudima od strane organa za provedbu zakona, žrtve su navodno vraćene čim se pruži iskaz ili druge izjave za krivični postupak. Uključenost socijalnih radnika ili predstavnika nevladinih organizacija u identifikaciji stranih žrtava trgovine ljudima je navodno, vrlo rijetko.

104. GRETA je zabrinuta da trenutni sistem za identifikaciju žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini nije dovoljno djelotvoran, jer rizikuje da izostavi one koji ne žele da sarađuju sa vlastima i učestvuju u krivičnom postupku protiv navodnih trgovaca. Identifikacija u velikoj mjeri ovisi o pravilnoj kvalifikaciji predmeta od strane agencije za provedbu zakona na nivou na kojem je prekršaj otkriven (kantonalni, entitetski i državni nivo). Propust da se slučaj trgovine ljudima kvalificira kao takav i procesuiranje istog kao novo krivično djelo rezultira neuspjehom identifikovanja žrtve trgovine ljudima. Pored toga, suprotstavljene nadležnosti državnih i entitetskih tijela stvaraju prepreke pri identifikaciji žrtava trgovine ljudima i ometaju njihovu brzu preporuku za pomoć. Nadalje, nevladinim organizacijama su date vrlo male uloge, ako ih ima, u identifikaciji žrtava trgovine ljudima, iako imaju veliko praktično iskustvo i znanje u radu sa žrtvama trgovine ljudima.

105. GRETA također napominje da su Završne napomene o Bosni i Hercegovini koje su nedavno usvojene od strane Komiteta za prava djeteta (vidi tačku 85) naglasile velike nedostatke u pogledu zaštite djece od trgovine ljudima u svrhu prisilnog prosjačenja, uključujući i njihovu identifikaciju, pomoć i reintegraciju.¹⁶

106. **GRETA poziva vlasti u Bosni i Hercegovini da:**

- **iskluče formalne identifikacije žrtava trgovine ljudima od pokretanja krivičnog postupka;**
- **uključite više agencija pri identifikaciji žrtava uvođenjem državnog mehanizma za upućivanje koji definiše uloge i postupke svih pripadnika osoblja „na prvoj liniji“ koji mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima;**
- **pruže specijalne obuke o identifikaciji žrtava trgovine ljudima svom osoblju koje može doći u kontakt s mogućim žrtvama (uključujući policijske službenike, osoblje Centara za socijalni rad, osoblje prihvatilišta za djecu, inspektore rada, medicinsko osoblje i nevladine organizacije);**
- **osiguraju da policijski službenici, socijalni radnici, inspektori rada i drugi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup i povećaju njihov rad na terenu da se identifikuju moguće žrtve trgovine ljudima, bez obzira na mogućnost pokretanja krivičnih postupaka;**
- **izbjegne nepotrebno ponavljanje razgovora sa žrtvama trgovine ljudima;**
- **unaprijede identifikaciju djece žrtava trgovine ljudima, koja su izložena prosjačenju i drugim oblicima iskorištavanja usmjerena prema djeci.**

b. Pomoć žrtvama

107. Konvencija zahtijeva od država potpisnica da poduzmu mjere za pomoć žrtvama za njihov fizički, psihički i socijalni oporavak, vodeći računa o sigurnosti žrtve i potrebe za zaštitom, u saradnji s nevladinim organizacijama i drugim organizacijama koje se bave pomoći žrtvama. Ova pomoć se mora obezbijediti konsenzusom i informiranoj osnovi, uzimajući u obzir posebne potrebe osoba u rizičnom položaju, kao i za djecu, a to ne smije biti uslovljeno spremnošću žrtve da postupa kao svjedok (član 12.). Potreba da se uzmu u obzir potrebe žrtava je također navedena u Konvenciji u vezi sa dozvolom za privremeni boravak (član 14.) i pravima djece žrtava trgovine ljudima (član 12. stav 7.). Konvencija utvrđuje da pomoć žrtvama trgovine ljudima mora uključivati odgovarajući i siguran smještaj.

108. Pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima je regulirano gore navedenim Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka trgovine ljudima, koji su državljani Bosne i Hercegovine i Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Prema oba propisa, žrtve imaju pravo na siguran smještaj, medicinsku pomoć, pristup informacijama o svojim pravima i pravnoj pomoći u toku krivičnog postupka. Odrasle žrtve koje su državljani Bosne i Hercegovine mogu se smjestiti u sklonište, a djeca se smještaju u ustanove za zaštitu djece. Što se tiče stranih žrtava trgovine ljudima, opće je pravilo da se smještaju u skloništa koji garantuju njihovu sigurnost. GRETA je obaviještena da novi Zakon o strancima, koji je usvojen u novembru 2012. pruža stranim žrtvama trgovine ljudima pravo pristupa tržištu rada u Bosni i Hercegovini. Prema vlastima, detaljniji podzakonski akt na ovu temu je bio u pripremi u vrijeme donošenja ovog izvještaja.

109. U skladu sa gore navedenim Pravilima i Pravilnikom, žrtve trgovine ljudima imaju pravo na mjere pomoći čak i ako krivični postupak još nije pokrenut. Državno Ministarstvo sigurnosti i državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice su dva glavna tijela odgovorna za osiguravanje pomoći za žrtve trgovine ljudima. U praksi, pružanje pomoći je delegirano na četiri nevladine organizacije koje su potpisale Memorandume o razumijevanju s vlastima. Da bi se osigurali odgovarajući standardi pomoći i unaprijedila efikasnost korištenja javnih sredstava, novi tender je organiziran u 2010., a kao rezultat, izabrane su samo dvije NVO za upravljane skloništima za žrtve trgovine ljudima, dok su druge dvije nevladine organizacije odabrane da pruže pomoć izvan centra. Državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice ima namjenske budžetske stavke za pokrivanje troškova koji se odnose na pomoć žrtvama trgovine ljudima, u iznosu od oko 80.000 eura u 2011.

110. Tokom evaluacijske posjete Bosni i Hercegovini, delegacija GRETA-e je posjetila dva skloništa za žrtve trgovine ljudima, jedan vodi NVO Emaus, a drugi NVO Medica Zenica. U vrijeme posjete, u skloništu Emmausa je bilo smješteno 11 žrtava trgovine ljudima (uključujući sedmero djece). Ukupni kapacitet skloništa je bio 80 mjesta i ponudili su dobre uslove života. Osoblje koje radi u skloništu uključuje sedam staratelja i šest zaštitara. Pored toga, žrtve smještene u skloništu su imale pristup obližnjoj bolnici potvrđen od strane Ministarstva zdravlja za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima.

111. Pet žena žrtava trgovine ljudima su bile smještene u skloništu koje vodi Medica Zenica u vrijeme posjeta, za šta je rečeno da je prosječan broj u posljednjih nekoliko godina. Ukupni kapacitet skloništa je bio 19; žene i njihova djeca mogu biti smješteni u njemu. Sklonište je imalo dnevni centar koji je na raspolaganju za žrtve trgovine ljudima i pružanje psihološke podrške. Stručno obrazovanje je također ponuđeno ženama smještenim u skloništu (npr. friziranje, šivanje). Prema sporazumu sa Kantonalnom bolnicom Zenica, žene i djeca u skloništu su dobili besplatnu zdravstvenu zaštitu.

112. Izvan ova dva skloništa, pomoć žrtvama trgovine ljudima pružaju Centri za socijalni rad u cijeloj zemlji. Prema informacijama dobijenim od GRETA-e, mnogi od ovih centara su nedovoljno finansirani i imaju nedovoljno osoblja, što ograničava njihov kapacitet za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima. Nadalje, GRETA je obaviještena od strane predstavnika nevladinih organizacija i javnih tijela da se nakon izlaska iz skloništa, žrtvama trgovine ljudima ne nudi rehabilitacija ili resocijalizacijski program ili pristup tržištu rada. Zbog teške budžetske situacije, nevladine organizacije koje pružaju pomoć žrtvama trgovine ljudima uglavnom se oslanjaju na sredstva lokalne vlasti ili stranih donatora.

113. GRETA je obaviještena da je u 2010. godini državno Ministarstvo sigurnosti i državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice donijelo sveobuhvatne smjernice za osoblje koje radi u Centrima za socijalni rad. Ove smjernice uključuju minimalne operativne standarde za Centre za socijalni rad i principe rada za profesionalaca koji rade u tim centrima.

114. GRETA je također obaviještena od strane vlasti da sadašnja procedura za identifikaciju djece žrtava trgovine ljudima propisuje učešće predstavnika Centara za socijalni rad, kako bi se osiguralo da se poštuju najbolji interesi djeteta. Međutim, kao preduvjet za pružanje pomoći djeci, ovi centri zahtijevaju da djeca budu registrirana, a to je odgovornost njihovih roditelja. Međutim, posebno u slučajevima kada su roditelji učestvovali u trgovini svoje djece, takva registracija često nije izvršena. Stoga se moraju pokrenuti postupci za registriranje djeteta, a zatim slijedi postupak za uklanjanje roditeljske odgovornosti gdje je to potrebno, a cijeli proces je dugotrajan. Zato je, po mišljenju GRETA-e, ključno da se pruži hitna pomoć bilo kojem djetetu žrtvi trgovine ljudima, bez obzira na njegov/njen status u pogledu registracije i bez potrebe da se dobije roditeljsko odobrenje, kada najbolji interesi djeteta to zahtijevaju.

115. GRETA poziva odgovorne vlasti u Bosni i Hercegovini da poduzmu dodatne mjere za pružanje adekvatne pomoći i zaštite žrtvama i mogućim žrtvama trgovine ljudima, a posebno treba:

- **osigurati da sve mjere pomoći predviđene zakonom budu zagarantirane u praksi, kada je pomoć delegirana na nevladine organizacije kao pružaoce usluga, država ima obavezu da obezbijedi adekvatno finansiranje i da osigura kvalitetnu uslugu koje pružaju nevladine organizacije;**
- **osigurati da Centri za socijalni rad i druga javna tijela koja su uključena u pružanje pomoći žrtvama imaju potrebne ljudske i financijske resurse kako bi se osiguralo njihovo nesmetano i djelotvorno funkcioniranje;**
- **olakšati reintegraciju žrtava trgovine ljudima u društvo i izbjeći ponovnu trgovinu ljudima pružanjem stručne obuke i pristupa tržištu rada za žrtve koje zakonito borave u zemlji;**
- **unaprijediti sistem za pružanje pomoći djeci žrtvama trgovine ljudima, kako u pogledu smještaja, tako i u pogledu srednjih i dugoročnih programa podrške prilagođenih potrebama djece;**
- **pružaju specijalne obuke za sve osobe koje su odgovorne za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima.**

c. Period oporavka i razmišljanja

116. Pošto su žrtve trgovine ljudima izuzetno ranjive nakon traume koju su iskusile, član 13. Konvencije uvodi obavezu za države potpisnice u svom unutrašnjem pravu pruže period za oporavak i razmišljanje u trajanju od najmanje 30 dana. Period oporavka i razmišljanja, sam po sebi, nije uslovljen saradnjom sa istražnim odnosno organima gonjenja i ne treba ga miješati s pitanjem boravišne dozvole iz člana 14. stav 1. Konvencije. U skladu sa Konvencijom, period oporavka i razmišljanja treba se odobriti ako postoje opravdani razlozi za vjerovanje da je osoba u pitanju žrtva trgovine ljudima, odnosno prije nego što je postupak identifikacije završen. U ovom periodu, države potpisnice moraju odobriti dotičnoj osobi ostanak svojoj teritoriji, a nalozi za protjerivanje se ne mogu izvršiti.

117. U skladu sa članom 11. stav 2. Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, osobi za koju se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima je odobren status zaštićene osobe u trajanju od 30 dana. Ovaj period služi da bi se osobi dalo vremena da odluči da li će podnijeti zahtjev za boravišnu dozvolu u skladu sa članom 6. Pravilnika. Međutim, prema Pravilniku nije jasno da li je 30-dnevni period namijenjen oporavku i razmišljanju, niti je jasno da li u ovom periodu moguće žrtve trgovine ljudima imaju pravo na sva prava predviđena po Konvenciji..

118. **GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da razmotri propise kako bi se osiguralo da period oporavka i razmišljanja predviđen u članu 13. Konvencije bude posebno definiran u zakonu.**

119. **Nadalje, GRETA poziva vlasti da osiguraju da žrtve trgovine ljudima budu sistematski obavještavane o mogućnosti da koriste ovaj period oporavka i razmišljanja i da takvo razdoblje bude efikasno odobreno.**

d. Dozvole za boravak

120. Član 14. stav 1. Konvencije predviđa dvije mogućnosti kada je u pitanju izdavanje dozvole boravka za žrtve trgovine ljudima: na temelju njihove lične situacije i / ili njihovu saradnju sa nadležnim organima u istrazi ili krivičnom postupku.

121. Na osnovu člana 54. stav 1-a) Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, strancu koji je postao žrtva organiziranog kriminala i/ili trgovine ljudima može se odobriti privremeni boravak iz humanitarnih razloga u cilju pružanja zaštite i pomoći u njegovom/njenom oporavku i povratku u zemlju njegovog/njenog uobičajenog mjesta boravka, ili neku drugu zemlju koja će prihvatiti stranca. Trajanje boravka izdato iz humanitarnih razloga je šest mjeseci i može se produžiti, ako razlozi na osnovu kojih je izdato i dalje postoje.

122. U praksi, privremeni boravak se odobrava samo za one žrtve trgovine ljudima, koje su identificirane kao takve u smislu definicije Krivičnog zakona. Drugim riječima, odobravanje privremenog boravka ovisi o pokretanju krivičnog postupka za djelo trgovine ljudima. Predstavnici NVO-a su naveli slučajeve u kojima je nakon što je moguća žrtva trgovine ljudima dala iskaz tužiocu, tužilac odlučio da ne pokrene slučaj trgovine ljudima, nakon čega je dotična osoba morala napustiti Bosnu i Hercegovinu, jer se odobrenje privremenog boravka ne može izdati.

123. Prema vlastima, 10 stranih žrtava trgovine ljudima je dobilo privremeni boravak u periodu 2008-2012. Dozvole boravka daje pravo žrtvi na siguran smještaj, medicinsku pomoć, pristup informacijama o svojim pravima i pravnoj pomoći u toku krivičnog i drugih postupaka.

124. **GRETA smatra da vlasti Bosne i Hercegovine treba da osiguraju da žrtve trgovine ljudima mogu u potpunosti iskoristiti pravo da dobiju obnovljivu dozvolu boravka u skladu sa članom 14. Konvencije, uključujući i one koje su identificirane ali čiji predmet nije doveo do bilo kakvog krivičnog gonjenja.**

e. Odšteta i pravni lijek

125. Član 15. Konvencije utvrđuje obavezu da države potpisnice daju u svojim domaćim zakonima pravo žrtavama trgovine ljudima na pravnu pomoć i besplatnu pravnu pomoć. Države potpisnice također moraju osigurati pravo žrtava trgovine ljudima na naknadu od počinitelja, te usvojiti zakonodavne ili druge mjere kako bi garantovali naknadu za žrtve od države. Nadalje, član 15. stav 1. Konvencije precizira da žrtve trgovine ljudima moraju imati pristup informacijama o relevantnim sudskim i upravnim postupcima na jeziku koji oni mogu razumjeti..

126. U Bosni i Hercegovini, u skladu sa članom 112. KZ-a države, žrtve trgovine ljudima mogu tražiti nadoknadu od prestupnika u krivičnom postupku. Međutim, GRETA razumije da su takve nadoknade obeshrabrene u praksi, pošto bi njihov pregled značilo utvrđivanje zadobijene štete da bi se procijenila naknada, što će zauzvrat odgoditi donošenje presude o slučaju trgovine ljudima. Kao posljedica toga, žrtve su navodno savjetovane da zahtijevaju naknadu kroz parnični postupak. Međutim, u praksi, vrlo malo žrtava to učini zbog dužine trajanja parničnog postupka i činjenice da teret dokazivanja nestale štete leži na žrtvi. Prema predstavnicima pravosuđa, postojeće zakonodavstvo ne pruža dovoljno mogućnosti da odlučuje o naknadi žrtvama od strane počinitelja u kaznenom postupku, a samim tim i zakonodavstvo treba izmijeniti.

127. Nadalje, ne postoji mogućnost u zakonu da se dobije naknada od države i nije uspostavljen nikakav fond za naknadu za žrtve trgovine ljudima.

128 GRETA apeluje na vlasti u Bosni i Hercegovini da:

- **razmotre postojeće zakonodavstvo o naknadi s ciljem da se osigura da žrtve trgovine ljudima na djelotvoran način da dobiju odštetu od počinitelja, uključujući pružanje djelotvornog pristupa pravnoj pomoći i informacija u tom pogledu;**
- **uspostave šemu državne naknade, kao što je Fond za obeštećenje, dostupan žrtvama trgovine ljudima u cilju rješavanja sadašnjih problema u dobijanju naknade od počinitelja.**

129 Referenca je također napravljena na prijedloge iz stava 145. koje se tiču obuke relevantnih stručnjaka.

i. Repatrijacija i povratak

Član 16. Konvencije zahtijeva od država potpisnica da uspostave repatrijacijske programe koji imaju za cilj izbjegavanje ponovne viktimizacije i uključuju relevantne nacionalne ili međunarodne institucije i nevladine organizacije, te da ulože napore da se favorizuje reintegracija žrtava u društvo države povratka. Države potpisnice moraju staviti na raspolaganje žrtvama trgovine kontakt informacije ili strukture koje im mogu pomoći u zemlji povratka, kao što su kancelarije za provođenje zakona, nevladine organizacije, pravni stručnjaci i rad socijalnih agencija. Povratak žrtava trgovine ljudima treba po mogućnosti biti dobrovoljan i treba da se provodi uz dužno poštovanje prava, sigurnost i dostojanstvo osobe i za status bilo kojeg pravnog postupka koji se odnosi na činjenicu da je osoba žrtva trgovine ljudima.

131. Prema članu 56. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, Ministarstvo sigurnosti je odgovorno za pružanje zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima u svrhu njihovog oporavka i povratka u zemlju njihovog uobičajenog mjesta boravka. Postupak za repatrijaciju stranih žrtava trgovine ljudima naveden je u članu 18. Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, u kojem se navodi da je Ministarstvo bezbjednosti BiH, zajedno sa državnim Ministarstvom vanjskih poslova, nadležno za obavljanje repatrijacije stranih žrtava trgovine ljudima. Prema vlastima, procjena rizika se uvijek vrši kada se odlučuje o povratku žrtava trgovine ljudima.

132. Delegacija GRETA-e je obaviještena da, u praksi, strane žrtve trgovine ljudima se vraćaju u svoje zemlje ili kroz sporazume o readmisiji sa zemljama koje su u pitanju, ili uz pomoć IOM-a. Protokol o saradnji u oblasti zaštite žrtava trgovine ljudima i njihov povratak na dobrovoljnoj osnovi u svoje matične zemlje ili zemlje prebivališta je zaključen između IOM-a i Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine 26. jula 2005. Prema vlastima, ni jedna žrtva trgovine do sada nije vraćena iz Bosne i Hercegovine protiv njihove volje. Što se tiče repatrijacije djece žrtava, to je organizirano u saradnji sa službama socijalne zaštite.

133. Što se tiče povratka u Bosnu i Hercegovinu državljana identifikovanih kao žrtve trgovine ljudima u inostranstvu, konzularni uredi zemlje imaju dužnost da im pomognu u tom procesu. Povratak se organizira u saradnji Ministarstva sigurnosti BiH i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, koja su odgovorna za pripremu prijema žrtve (ako je potrebno, na graničnom prijelazu). Takve žrtve, kada se vrate, imaju pravo na pomoć i mjere zaštite predviđene za žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

134. **GRETA smatra da bi vlasti u Bosni i Hercegovini trebale da poduzmu dalje korake kako bi se osiguralo da se povratak žrtava trgovine odvija uz dužno poštovanje prava, sigurnosti i dostojanstvo osobe i statusa sudskog postupka; to uključuje i zaštitu od odmazde i ponovne trgovine.**

4. Primjena mjera u vezi sa materijalnim krivičnim pravom, istragom, vođenjem krivičnog postupka i procesnim pravom u Bosni i Hercegovini

a. Materijalno krivično pravo

135. U skladu sa članom 18. Konvencije, države potpisnice imaju obavezu uspostaviti trgovinu ljudima kao krivično djelo kada se počini s predumišljajem. Nadalje, Konvencija zahtijeva od država potpisnica razmatranje poduzimanja mjera kriminalizacije upotrebe usluga koje su objekt eksploatacije uz saznanje da je osoba žrtva trgovine ljudima (član 19.). Također, krivotvorenje putnih ili identifikacijskih dokumenata, njihovo oduzimanje, skrivanje ili uništavanje, kao i njihova nabavka ili dobavljanje se također moraju uspostaviti kao krivična djela kada su počinjena s predumišljajem ili u svrhe omogućavanja trgovine ljudima (član 20)

136. Kao što je prethodno napomenuto (pogledajte stav 42.), samo državni Krivični zakon (KZ) uključuje krivično djelo trgovine ljudima. Krivični zakoni dvaju entiteta (Republika Srpska i Federacija Bosna i Hercegovina) te Distrikta Brčko se trebaju nadopuniti s istim krivičnim djelom, uključujući otežavajuće okolnosti, krivična djela povezana s putnim i identifikacijskim dokumentima, te pokušajem, pomaganjem i poticanjem.

137. U skladu sa članom 186., stav 1. državnog KZ, osobe proglašene krivima za krivično djelo trgovine ljudima se osuđuju na ne manje od tri godine zatvorske kazne. Stav 2. navodi da ukoliko je žrtva mlađa od 18 godina starosti, minimalna kazna je pet godina zatvorske kazne i maksimalno 20 godina zatvorske kazne.

138. Druge otežavajuće okolnosti tiču se počinjenja krivičnog djela od strane javnog službenika pri izvršenju njegovih/njezinih dužnosti, što nosi minimalnu kaznu od pet godina zatvora. Nadalje, osobe koje organiziraju ili vode, na bilo kojem nivou, grupu ljudi kako bi se počinilo krivično djelo trgovine ljudima suočavaju se sa zatvorskom kaznom ne manjom od 10 godina (član 186., stav 5.).

139. Pod članom 186., stav 7. državnog KZ, ukoliko počinjenje krivičnog djela navedenog u stavu 1. i 2. uzrokuje osobi kojom se trguje ozbiljnu zdravstvenu štetu ili teške tjelesne povrede ili dovedu do smrti žrtve, počinitelj se kažnjava zatvorskom kaznom ne manjom od pet godina do dugotrajnom zatvorskom kaznom.

140. Stav 4., člana 186. državnog KZa propisuje da krivotvorenje, nabavka ili izdavanje putnih ili identifikacijskih dokumenata za svrhe trgovine ljudima povlači kaznu između jedne i pet godina zatvorske kazne. Ista odredba kriminalizira činjenicu korištenja, zadržavanja, oduzimanja, mijenjanja, oštećivanja ili uništavanja putnog ili identifikacijskog dokumenta druge osobe kako bi se omogućila trgovina ljudima uz istu zatvorsku kaznu.

141. U skladu sa članom 26. državnog KZ, bilo koji pokušaj počinjenja krivičnog djela kažnjava se u skladu s propisanim kaznama za samo krivično djelo, ali kazna može biti smanjena.

142. Što se tiče pomaganja i poticanja, član 31. državnog KZ propisuje da ko s predumišljajem pomogne drugoj osobi da počini krivično djelo, kaznit će se kao da je on ili ona počinio/la krivično djelo, ali s kaznom koja se može smanjiti. Na primjer, sljedeće se smatra pomaganjem u počinjenju krivičnog djela: davanje savjeta ili uputa kako da se počini krivično djelo, unaprijed obećano skrivanje postojanja krivičnog djela, skrivanje počinitelja itd. Nadalje, u skladu sa članom 29. državnog KZ, ukoliko nekoliko osoba koje su, sudjelovanjem u počinjenju krivičnog ili poduzimanjem drugih djela kojima se na odlučujući način doprinosi počinjenju ovog krivičnog djela, zajednički počinile krivično djelo, svaka će se kazniti kaznom koja je propisana za krivično djelo. Član 30. također određuje da je poticanje na krivično djelo kažnjivo na isti način kao da je djelo počinila osoba koja je potaknula počinitelja.

143. U skladu sa članom 186., stav 6. državnog KZ-a, osobe koje koriste usluge žrtve trgovine ljudima suočavaju se sa zatvorskom kaznom u trajanju od šest mjeseci do pet godina. GRETA je obaviještena da nije bilo presuda po ovoj odredbi.

144. U skladu s Poglavljem 4. državnog KZ-a, pravne osobe mogu se smatrati krivično odgovornim za trgovinu ljudima, a kazne uključuju novčane kazne (od 5000 do 5000000 bosanskohercegovačkih konvertibilnih maraka, odnosno, oko 2560 do 2560459 eura), oduzimanje imovine (za krivična djela kažnjiva zatvorskom kaznom od najmanje pet godina) te raspuštanjem pravne osobe (kada su njezine aktivnosti u potpunosti ili dijelom korištene u svrhe počinjenja krivičnog djela). Do sada, nije bilo pokrenutih krivičnih predmeta protiv pravnih osoba za njihovo sudjelovanje u krivičnim djelima trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

145. Što se tiče presuda u drugoj državi članici, vlasti su se pozvale na član 48. državnog KZ-a, pri čemu bi sudovi trebali u obzir uzeti prethodne presude pri odlučivanju o strogosti kazne. Prema informacijama dobijenim od vlasti, sudovi u Bosni i Hercegovini također uzimaju u obzir presude stranih sudova.

b. Nekažnjavanje žrtava trgovine ljudima

146. U skladu sa članom 26. Konvencije, države potpisnice moraju pružiti mogućnost nenametanja kazni žrtvama trgovine ljudima za njihovo sudjelovanje u nezakonitim aktivnostima, do mjere do koje su bili prisiljeni da ih počine.

147. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine ne uključuje posebne odredbe koje pokrivaju član 26. Konvencije. Vlasti su se pozvale na član 25.a) državnog KZ-a prema kojem za krivično djelo koje je počinjeno pod prisilom ne odgovara počinitelj nego osoba koja je prisilila počinitelja. Krivično djelo koje je počinjeno pod prisilom ili prijetnjom može rezultirati blažom kaznom, ali odredba se još nije primjenjivala u praksi.

148. **GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da poduzmu zakonodavne ili druge mjere poput izdavanja vodiča istražnim ili tužilačkim tijelima na državnom nivou i nivou entiteta, koji dozvoljava mogućnost nenametanja kazni žrtvama trgovanja ljudima za njihovu uključenost u nezakonite aktivnosti, do mjere do koje su bili prisiljeni na to.**

c. Istraga, krivično gonjenje i procesno pravo

149. Jedna od svrha Konvencije je osiguravanje djelotvorne istrage i krivičnog gonjenja trgovine ljudima. U ovom kontekstu, od država potpisnica se zahtijeva saradnja jedne s drugom u pogledu istraga i krivičnih postupaka povezanih s trgovinom ljudima (član 32.). Nadalje, Konvencija uspostavlja da istraga ili krivično gonjenje krivičnih djela trgovine ljudima ne smije ovisiti o izvještajima žrtava te da udruženja ili NVO-i koji za cilj imaju suzbijanje trgovinu ljudima ili zaštitu ljudskih prava moraju biti u mogućnosti dati podršku žrtvama tokom krivičnih postupaka, u skladu s uvjetima uspostavljenima u unutarnjem zakonu i uz saglasnost žrtve (član 27.)

150. U skladu sa članom 17. državnog Zakona o krivičnom postupku (ZKP), tužilac je obavezan pokrenuti krivični postupak ukoliko postoje dokazi da je krivično djelo počinjeno. Policijski službenici za vezu specijalizirani za suzbijanje trgovine, koji se imenuju u cijeloj državi, moraju predati slučajeve trgovine ljudima Tužilaštvu BiH kako bi osigurali njihovu kvalificiranost po KZ-u i to da se istražuju u skladu s Državnom agencijom za istrage i zaštitu (SIPA). Također, kao dio Udarne grupe, tijela za provedbu zakona i tužilaštvo razmjenjuju informacije o tekućim predmetima te pregledaju predmete u kojima je potrebno utvrditi treba li se istraga provoditi na državnom nivou ili na nivou entiteta.

151. Upotreba posebnih istražnih radnji regulirana je Poglavljem IX državnog KZ-a. Ove radnje uključuju nadzor ili tehničko snimanje telekomunikacija, pristupanje računarskim sistemima i računarsku obradu podataka, nadzor i tehničko snimanje prostorija, fizički nadzor i tehničko snimanje pojedinaca i objekata, te upotrebu istražitelja na tajnim zadacima i doušnika. Ovakve radnje mogu se koristiti nakon sudačkog dopuštenja, nakon propisnog i opravdanog prijedloga tužilaštva. U skladu sa članom 117. državnog ZKP-a, posebne istražne radnje mogu se koristiti u slučajevima trgovine ljudima s obzirom da je minimalna predviđena kazna za ovo krivično djelo tri godine zatvora. Prema vlastima, posebne istražne radnje koje se koriste u Bosni i Hercegovini u istragama krivičnih djela trgovine ljudima uključuju nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, nadzor prostorija, skriveni nadzor i snimanje pojedinaca, upotrebu agenata na tajnim zadacima, simuliranu kupovinu dobara i simuliranu korupciju. Referiranjem na Preporuku Vijeća ministara Rec(2005)10 o posebnim istražnim radnjama u vezi s ozbiljnim zločinima, uključujući teroristička djela, GRETA podsjeća na važnost koju takve radnje imaju za efikasnost istraga.

152. GRETA je zabrinuta da se u praksi javljaju brojni problemi kada se istražuju i krivično gone slučajevi trgovine ljudima: prvo, pogrešna kvalifikacija na lokalnom nivou sprečava da se slučaj prenese na tužilaštvo na državnom nivou što znači da se krivično ne goni kao krivično djelo trgovine ljudima; drugo, pogrešna kvalifikacija na državnom nivou rezultira time da se predmet šalje nazad do tužilaštva na nivou entiteta, koje tada koristi druge odredbe krivičnih zakona na nivou entiteta za krivično gonjenje (npr. svodništvo). Nadalje, slučajevi trgovanja koji uključuju djecu koja se prisiljavaju na prošnju često se šalju nazad do tužilaštva na nivou entiteta na osnovu toga što ih sami roditelji prisiljavaju na prošnju, što se smatra zlostavljanjem, a ne trgovanjem. Vlasti Bosne i Hercegovine su vrlo svjesne ovih nedostataka i planiraju harmonizaciju, do kraja 2012., svih krivičnih zakona na nivou entiteta te uključivanje krivičnog djela trgovine ljudima sličnog onome koji je nalazi u državnom KZ-u.

153. Prema statističkim podacima koje su pružile vlasti Bosne i Hercegovine, broj pokrenutih krivičnih predmeta trgovine ljudima je u 2008. bio 21, 2009. je bio 23, 2010. je bio 25, pet u 2011. i pet u 2012. Sudovi su predali 14 presuda za trgovinu ljudima 2008. (nijedna nije uključivala oduzimanje slobode), 20 presuda u 2009. (ponovno, bez uključenog oduzimanja slobode), 19 presuda 2010. (od kojih su neke uključivale oduzimanje slobode u rasponu od jedne do 10 godina), pet u 2011. i jednu u 2012. GRETA bilježi da je nagodba primjenjiva u krivičnim djelima trgovine ljudima u nekim slučajevima, što djelomično objašnjava nizak broj presuda koje uključuju oduzimanje slobode. GRETA je zabrinuta što je takav postupak primjenjiv u slučajevima trgovine ljudima s obzirom na ozbiljnost povrede ljudskih prava koju žrtve doživljavaju.

154. Predstavnici sudstva i NVO-a sastali su se tokom evaluacijskog posjeta GRETA-e Bosni i Hercegovini te izrazili zabrinutost da su kazne sudova za trgovinu ljudima često nesrazmjerne težini krivičnog djela. Nadalje, GRETA je obaviještena da ne postoje djelotvorni mehanizmi za zapljenu imovine i nezakonito stečenih koristi od zločina. Kako bi došlo do zapljene, zakon zahtijeva dokazivanje da je imovina proizašla iz dotičnog krivičnog djela. Prema predstavnicima pravosuđa i tužilaštva s kojima se GRETA sastala tokom posjeta, trgovci obično nemaju registriranu imovinu na svoje ime, što onemogućava njeno praćenje i zapljenu.

155. Tokom evaluacijskog posjeta, delegacija GRETA-e obaviještena je o slučaju navodne transnacionalne trgovine za eksploataciju radnika u Azerbejdžanu, koja uključuje veliki broj muškaraca iz Bosne i Hercegovine, Srbije i „Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije“. 2009., navodne žrtve javile su se na ponudu zaposlenja za građevinske radnike u Azerbejdžanu tvrtke „Srbija dizajn i konstrukcija“, koja je registrirana u Azerbejdžanu. Čini se kako su odmah po dolasku u Azerbejdžan njihovi pasoši oduzeti i stavljeni su na rad na različitim građevinskim terenima te su ih čuvali naoružani ljudi. Nakon radnih sati bili su zaključavani u vrlo skromnim uvjetima, a njihove plaće nisu nikada isplaćene. Također, radnici su navodno bili podvrgnuti težim novčanim kaznama za „disciplinski nedolično ponašanje“ te fizički i psihički zlostavljani. Srpska NVO Astra izdala je izvještaj o slučaju prema kojem su tri radnika umrli od srčanog udara, nakon čega nije uslijedila nikakve istraga. Prema Astri, nikakve istrage nisu pokrenute u Azerbejdžanu, a sve tužbe NVO-a protiv policije i tužilaštva zbog nedostatka istrage bile su odbačene.

156. Tokom posjete Bosni i Hercegovini, delegacija GRETA-e pozvala se na navedeni slučaj na sastancima s predstavnicima Tužilaštva i Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima. Delegaciji se učinilo kako nijedna od osoba uključenih u slučaj nije bila identificirana kao žrtva trgovine u Bosni i Hercegovini te nijedna od njih nije primila pomoć pri povratku u državu, niti je mogla tražiti kompenzaciju.

157. GRETA shvata da je gore spomenuti slučaj došao do Tužilaštva Bosne i Hercegovine nakon izvještaja predanih od strane Državne agencije za istrage i zaštitu te da je istraga započeta u septembru 2011. Slučaj je trenutno pod istragom u Tužilaštvu, koje čeka dalje informacije od azerbejdžanskih vlasti. GRETA bilježi da je istraga ovog slučaja još u toku te bi voljela da bude pravovremeno obaviještena o njenom ishodu. GRETA nadalje podsjeća da je efikasna istraga preduvjet za uspješnu provedbu obaveze država potpisnica koja proizlazi iz odredbi materijalnog krivičnog prava (Poglavlje IV) i istrage, krivičnog gonjenja i procesnog prava (Poglavlje V) Konvencije.

158. **GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da:**

- **identificira rupe u istražnom postupku i predstavljanju slučajeva sudu, inter alia, s ciljem osiguravanja toga da se zločini povezani s trgovinom ljudima efikasno istražuju i krivično gone, te dovedu do srazmjernih kazni koje odgovaraju krivičnom djelu;**
- **poduzme mjere osiguravanja da se zločini povezani s trgovinom ljudima pravovremeno i efikasno istražuju kako bi se izbjegla nepotrebna odgađanja krivičnih postupaka;**
- **pojača svoja nastojanja proaktivnog istraživanja krivičnih djela trgovine ljudima s posebnim naglaskom na slučajeve koji uključuju trgovanje za svrhe eksploatacije radne snage i trgovanje djecom.**

159. Nadalje, GRETA smatra da se znanje i svijest sudija, tužilaštva, istražitelja i advokata o trgovini ljudima treba unaprijediti, uključujući u pogledu posebnih elemenata krivičnog djela, prava žrtava i pristupa kompenzacijama. Budući programi obuke trebali bi biti osmišljeni tako da unaprijede znanje i vještine relevantnih stručnjaka koji bi im omogućili djelotvornu pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima te kako bi se osiguralo da trgovci ljudima dobiju adekvatne osude. Tokom obuke, posebnu pažnju treba posvetiti prevazilaženju ustaljenih negativnih stavova i predrasuda vis-à-vis žrtava trgovine ljudima.

d. Zaštita žrtava i svjedoka

160. Na osnovu člana 28. Konvencije, države potpisnice moraju poduzeti mjere kako bi pružile djelotvornu i prikladnu zaštitu od potencijalne odmazde ili zastrašivanja, posebno tokom i nakon istrage i krivičnog gonjenja počinitelja. Ova zaštita može imati različite oblike (fizička, relokacija, promjena identiteta itd.) te se pruža žrtvama trgovine ljudima, onima koje prijave ili drugačije saraduju s istražnim i tužilačkim tijelima, svjedocima koji daju svjedočenje, i kada je to potrebno, članovima porodica onih koji su ovdje opisani. Član 30. Konvencije uključuje odredbu koja od država potpisnica zahtijeva poduzimanje mjera zaštite privatnog života i identiteta žrtve te omogućavanje njihove sigurnosti i zaštite od zastrašivanja tokom pravosudnih postupaka, uključujući posebne zaštitne mjere za djecu žrtve trgovine ljudima.

161. Prema vlastima, zaštita svjedoka i žrtava u Bosni i Hercegovini regulirana je Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka te Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine. Posebne zaštitne mjere prilagođene potrebama žrtava i svjedocima tokom krivičnih postupaka naređuje nadležni sud te može uključivati svjedočenje putem prenesene slike i zvuka kojima se ne zahtijeva prisutnost žrtve ili svjedoka, uklanjanje optuženog za vrijeme svjedočenja, mjere kojima se pruža anonimnost svjedoka te posebnog postupka saslušanja zaštićenog svjedoka. Gore navedeni zakon također dopušta upotrebu snimljenog svjedočenja.

162. Prema gore navedenom zakonu, djeca se smatraju ugroženim svjedocima, što ima daje pravo na povećane mjere zaštite. Djeca se ne mogu ispitivati više od dva puta tokom cijelog istražnog postupka te ne bi trebala imati direktan kontakt s počiniteljima. Nadalje, djeca mogu svjedočiti samo u prisustvu roditelja ili zakonitog staratelja, te dječijeg psihologa. Takva svjedočenja se snimaju kako bi se izbjeglo intervjuiranje djece više od jedanput. Tokom sudskih postupaka, sudija ima pravo održati dio sjednice *iza zatvorenih vrata*, ukoliko je to u interesu djeteta, a na zahtjev tužioca ili advokata žrtve/svjedoka.

163. Tokom evaluacijske posjete, tužilaštvo i predstavnici NVO-a naveli su da se gore navedeni zakon ne provodi na zadovoljavajući način te, kao rezultat, žrtve i svjedoke trgovci ljudima često zastrašuju zbog čega oni odbijaju svjedočiti. Samo sud na državnom nivou i dva druga suda imaju odjele posvećene zaštiti svjedoka. Kapaciteti zaštite svjedoka i žrtava na nivou entiteta su navodno čak i slabiji jer ne postoji tehnička oprema koja bi omogućila provedbu zaštitnih mjera. Nadalje, GRETA je obaviještena o slučaju kada su imena žrtava pod posebnom zaštitom procurila u medije..

164. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine na poduzimanje zakonodavnih i praktičnih mjera kako bi osigurale djelotvornu zaštitu žrtava trgovine ljudima, posebno djece, tokom istrage te sprečavanje njihovog zastrašivanja tokom i nakon sudskih postupaka.

5. Završne napomene

165. GRETA pozdravlja korake koje su vlasti Bosne i Hercegovine poduzele za suzbijanje trgovine ljudima i podržavanje žrtava trgovanja, uključujući i kroz imenovanje Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima te uspostavljanjem Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima. Usvajanje nekoliko Državnih akcionih planova za suzbijanje trgovine ljudima te nezavisna evaluacija provedbe Državnog akcionog plana za period 2008-2012. su također pozitivne karakteristike nastojanja suzbijanja trgovine ljudima ove države.

166. Međutim, brojnim važnim izazovima se i dalje treba pozabaviti kroz zakonodavstvo, politike i praktične mjere kako bi se zadovoljili zahtjevi pristupa zasnovanog na ljudskim pravima koji je predstavljen u tačkama 33.-36. Krivično djelo trgovine ljudima potrebno je uključiti u krivične zakone entiteta i Distrikta Brčko. Nadalje, pravo na razdoblje razmišljanja i oporavka treba posebno definirati zakonom.

167. Trenutni pristup identifikaciji i upućivanje na pomoć žrtvama trgovine ljudima podiže zabrinutost zbog svog potencijala za kršenje osnovnih principa ljudskih prava i vrijednosti koje zahtjeva Konvencija. Na primjer, vlasti Bosne i Hercegovine moraju osigurati da identifikacija žrtava trgovine nije povezana s pokretanjem krivičnih postupaka. Potrebno je uspostaviti formalizirani nacionalni mehanizam upućivanja na identifikaciju i pomoć žrtvama trgovine s jasnim postupcima i ulogama za sve uključene aktere.

168. GRETA također skreće pažnju na potrebu prilagođavanja postojećih preventivnih politika da uključe mjere posebno usmjerene na ugrožene grupe, poput romske zajednice. Povećana pažnja treba se dati sprečavanju trgovanja za radnu snagu i trgovanja djecom.

169. Bez obzira na zakonske mogućnosti da se žrtvama trgovine izdaju dozvole za boravak te dobijanje odštete od počinitelja, vlasti moraju osigurati djelotvoran pristup ovim pravima. Nadalje, vlasti trebaju uspostaviti državnu odštetnu shemu, koja je na raspolaganju žrtvama trgovine ljudima.

170. Jačanjem efikasnosti istraga i krivičnog gonjenja krivičnih djela povezanih s trgovinom ljudima s ciljem osiguravanja proporcionalnih i odgovarajućih kazni je drugo područje u kojem su potrebne dalje akcije kako bi se u potpunosti primijenio pristup zasnovan na ljudskim pravima i žrtvama, a kojeg Konvencija promovira. GRETA također naglašava potrebu poduzimanja mjera kako bi se osigurala efikasna zaštita žrtava i svjedoka.

171. Svi stručnjaci koji mogu doći u kontakt s žrtvama trgovine ljudima, uključujući službenike za provođenje zakona, tužiloce, sudije, inspektore rada i socijalne radnike, trebaju biti kontinuirano obavještavani i obučavani o potrebi primjenjivanja pristupa zasnovanog na ljudskim pravima u akcijama protiv trgovine ljudima na osnovu Konvencije i sudske prakse Europskog suda za ljudska prava.

172. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da je redovno izvještavaju o dešavanjima u pogledu provedbe Konvencije i raduje se kontinuiranoj saradnji s vladom Bosne i Hercegovine pri ostvarivanju svrha Konvencije.

Dodatak I: Popis prijedloga GRETA-e

Definicija trgovine ljudima

1. GRETA poziva nadležne vlasti da osiguraju da krivično djelo trgovine ljudima bude na konzistentan način uključeno u sve važeće Krivične zakone na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Sveobuhvatan pristup i koordinacija

2. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju, u bliskoj saradnji s vlastima entiteta i Distrikta Brčko, da su zakonodavstva o suzbijanju trgovine i politike koherentni i efikasno primjenjivi i ocijenjeni. U borbi s trgovinom ljudima u Bosni i Hercegovini posebnu pažnju potrebno je dati prevenciji. Odgovorna tijela također trebaju redovno razmjenjivati informacije koje se tiču svih aspekata trgovine ljudima i ciljati na veću koordiniranost njihovih aktivnosti.

3. GRETA smatra da vlasti trebaju osigurati da se sastanci koordinirajućih tijela (posebno Državne grupe) odvijaju redovno te treba povećati efikasnost sudjelovanja svih javnih tijela uključenih u provedbu mjera za suzbijanje trgovine, na državnom nivou i nivou entiteta. GRETA ohrabruje Državnog koordinatora da intenzivira nastojanja za većom koordinacijom aktivnosti s Regionalnim timovima za monitoring.

4. Nadalje, GRETA smatra da vlasti Bosne i Hercegovine, dvaju entiteta i Brčko Distrikta trebaju efikasno uključiti NVO-e, koji rade na polju suzbijanja trgovine ljudima, u rasprave i elaboriranje politika za suzbijanje trgovine ljudima te promovirati njihovo sudjelovanje u radu javnih tijela za suzbijanje trgovine ljudima.

Obuka relevantnih stručnjaka

5. GRETA smatra da bi vlasti na državnom nivou, nivou entiteta i kantona u Bosni i Hercegovini trebale povećati svoja nastojanja, uključujući kroz financiranje, za pružanje redovnih obuka o pitanjima povezanim sa trgovinom ljudima za sve relevantne stručnjake. Programi obuke trebali bi biti osmišljeni na način da pružaju praktično znanje i vještine za identifikaciju žrtava trgovine ljudima, pomoć i zaštitu žrtava te krivično gonjenje trgovaca ljudima (također pogledajte tačke 92., 106., 115. i 159.).

Skupljanje podataka i istraživanje

6. GRETA smatra da bi vlasti Bosne i Hercegovine trebale provesti i podržati istraživanje o pitanjima povezanim s trgovinom ljudima kao važan izvor informacija za buduće političke mjere. Područja u kojima je istraživanje posebno potrebno kako bi se osvijetlio raspon i priroda problema trgovine ljudima uključuju trgovinu djecom, unutrašnju trgovinu te trgovinu u grupama koje su posebno ugrožene trgovinom ljudima.

7. GRETA također smatra da prilikom prikupljanja podataka od glavnih aktera, vlasti Bosne i Hercegovine trebaju poduzeti sve potrebne mjere kako bi se poštovala prava ispitanika na zaštitu ličnih podataka, uključujući onda kada se od NVO-a koji rade sa žrtvama trgovine traži pružanje informacija za službene baze podataka.

Međunarodna saradnja

8. GRETA smatra da bi vlasti Bosne i Hercegovine trebale unaprijediti međunarodnu saradnju u istragama i krivičnim gonjenjima slučajeva trgovine ljudima, kao i pomoći žrtvama trgovine ljudima..

Mjere podizanja svijesti i obeshrabrivanja potražnje

9. GRETA smatra da vlasti, bilo na državnom ili drugim nivoima, treba da započnu sa sveobuhvatnom kampanjom za širu javnost kao i s ciljanim inicijativama za grupe ugrožene trgovinom ljudima, kako bi im podigli svijest o rizicima trgovine ljudima.
10. GRETA smatra da buduće akcije na području podizanja svijesti trebaju biti osmišljene u svjetlu ocjena prethodnih mjera i fokusirati se na identificirane potrebe. Prevencija unutar romske zajednice trebala bi biti jača kroz posebne kampanje, koristeći materijale jasno razumljive u ovim zajednicama. Vlasti Bosne i Hercegovine također trebaju pojačati napore podizanja svijesti o trgovini ljudima u široj javnosti, s posebnom pažnjom na djecu i mlade ljude.
11. GRETA smatra da bi vlasti Bosne i Hercegovine trebale poduzeti dalje mjere kako bi obeshrabrile potražnju za uslugama žrtava trgovine ljudima, uključujući kroz podizanje svijesti u široj javnosti. U ovom kontekstu, GRETA smatra da bi se krivično djelo korištenja usluga žrtve trgovine ljudima na državnom nivou trebalo uključiti u krivične zakone entiteta i Distrikta Brčko.

Socijalne, ekonomske i druge mjere za grupe ugrožene trgovinom ljudima

12. GRETA naglašava da je odsustvo registracije djece često jedan od aspekata koji čine ovu grupu posebno ugroženom od trgovine ljudima te poziva vlasti Bosne i Hercegovine da pojačaju svoja nastojanja da osiguraju registracije sve djece pri rođenju.
13. U pogledu broja djece koja žive u velikom siromaštvu i u riziku od trgovine ljudima, GRETA poziva nadležne vlasti da osiguraju to da se svratištima za djecu osiguraju dovoljni resursi kako bi ostala otvorena i pružila adekvatnu pomoć.
14. S obzirom da su prisilni brakovi djece koji vode u eksploataciju u povećanju u državi (pogledate stav 11.), te s obzirom da su romska djeca posebno ugrožena grupa, GRETA poziva nadležne vlasti da poduzmu sve potrebne mjere kako bi se osiguralo da oni imaju djelotvoran pristup obrazovanju kao mjeri prevencije trgovine ljudima.

Mjere na granici i mjere omogućavanja zakonite imigracije

15. GRETA smatra da bi vlasti Bosne i Hercegovine trebale učiniti dalja nastojanja kako bi:
 - otkrile i spriječile trgovinu ljudima kroz kontrolne mjere na granici;
 - osigurale da se obuka o trgovini ljudima i identifikaciji žrtava redovno pruža osoblju Granične policije, imigracijskim službenicima kao i diplomatskom i konzularnom osoblju. Takva obuka trebala bi podcrtati razliku između trgovine ljudima i krijumčarenju migranata;
 - uvele kontrolni popis za identifikaciju rizika povezanih s trgovinom ljudima tokom prijavljivanja za vizu.

Identifikacija žrtava trgovine ljudima

16. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine na:
 - odvajanje formalne identifikacije žrtava trgovine ljudima od pokretanja krivičnih postupaka;

- uspostavljanje multi-agencijskog uključivanja u identifikaciju žrtava uvođenjem nacionalnog mehanizma upućivanja koji definira uloge i postupke sveg osoblja koje može doći u kontakt s žrtvama trgovine ljudima;
- pružanje specijalizirane obuke o identifikaciji žrtava trgovine ljudima svem osoblju koje može doći u kontakt s mogućim žrtvama (uključujući policijske službenike, osoblje Centara za socijalni rad, osoblje dječijih svratišta, inspektora rada, medicinskog osoblja i NVO-a);
- osiguranje da policijski službenici, socijalni radnici i drugi relevantni akteri usvoje proaktivniji pristup i povećaju svoj dohvatni rad kako bi identificirali moguće žrtve trgovine, bez obzira na mogućnost početka krivičnih slučajeva;
- izbjegavanje nepotrebnog ponavljanja intervjua s žrtvama trgovine ljudima;
- unapređivanje identifikacije djece žrtava trgovine ljudima koja su podvrgnuta prisilnoj prošnji i drugim oblicima eksploatacije kojoj je cilj djeca.

Mjere pomoći

17. GRETA poziva sve odgovorne vlasti u Bosni i Hercegovini da poduzmu dalje mjere kako bi pružile žrtvama i mogućim žrtvama trgovine ljudima adekvatnu pomoć i zaštitu, a posebno da:
 - osiguraju da su sve mjere pomoći koje pruža zakon zagarantovane u praksi; kada je pomoć delegirana NVO-ima kao pružaocima usluga, država ima obavezu pružiti adekvatno financiranje i osigurati kvalitetu usluga koje NVO osiguravaju;
 - osiguraju to da Centri za socijalni rad i druga javna tijela koja su uključena u pružanje pomoći žrtvama imaju potrebne ljudske i financijske resurse kako bi osigurali svoje nesmetano i efikasno funkcioniranje;
 - omogućite reintegraciju žrtava trgovine ljudima u društvo te time izbjegnju ponovnu trgovinu kroz pružanje stručne obuke i pristupa tržištu rada za žrtve koje zakonito prebivaju u državi;
 - unaprijede sistem pružanja pomoći djeci žrtvama trgovanja ljudima i u obliku smještaja i u obliku srednje i dugotrajnih programa sačinjenih prema potrebama djece;
 - pruže specijaliziranu obuke svim osobama koje su odgovorne za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima.

Period oporavka i razmišljanja

18. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da pregledaju propise kako bi osigurali da se period oporavka i razmišljanja, koji je predviđeno članom 13. Konvencije, posebno definira zakonom.
19. Nadalje, GRETA poziva vlasti da osiguraju to da se osobe kojima se trgovalo sistemski obavještava o mogućnosti upotrebe perioda oporavka i razmišljanja te da im se efikasno omogućiti takvo razdoblje.

Dozvola za boravak

20. GRETA smatra da bi vlasti Bosne i Hercegovine trebale osigurati da žrtve trgovine ljudima mogu u potpunosti iskoristiti prava na dobijanje obnovljive dozvole za boravak u skladu sa članom 14. Konvencije, uključujući one koji su identificirani, ali čiji slučaj nije doveo do krivičnog gonjenja.

Odšteta i pravna naknada

21. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da:

- pregledaju postojeće zakonodavstvo o odšteti s ciljem osiguravanja da žrtve trgovanja ljudima imaju djelotvornu mogućnost dobijanja odštete od počinitelja, uključujući pružanjem efikasnog pristupa pravnoj pomoći i informacijama u ovom pogledu;
- uspostave državnu kompenzacijsku shemu, poput kompenzacijskog fonda, koji je na raspolaganju žrtvama trgovine ljudima kako bi razriješili svoje trenutne poteškoće te primili odštetu od počinitelja.

Repatrijacija i povratak žrtava

22. GRETA smatra da vlasti Bosne i Hercegovine trebaju poduzeti dalje korake kako bi osigurale da se povratak žrtava trgovine ljudima provodi u skladu s pravima, sigurnošću i dostojanstvom osobe te statusom zakonskih postupaka; ovo uključuje zaštitu od odmazde i ponovnog trgovanja.

Nekažnjavanje žrtava trgovine ljudima

23. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da poduzmu zakonodavne i druge mjere, poput izdavanja vodiča istražnim i tužilačkim tijelima na državnom nivou i nivou entiteta, dozvoljavajući mogućnost nenametanja kazni žrtvama trgovine ljudima za njihovo uključivanje u nezakonite do mjere do koje su bili prisiljeni na to.

Istraživanje, krivično gonjenje i procesni zakon

24. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine na:

- identifikaciju rupa u istražnim postupcima te predstavljanju slučajeva na sudu, inter alia, s ciljem osiguravanja da se zločini povezani s trgovinom ljudima efikasno istražuju i krivično gone te vode do srazmjernih i odgovarajućih kazni;
- poduzimanje mjera kako bi osigurali da se zločini povezani s trgovinom ljudima istražuju i krivično gone pravovremeno i efikasno, kako bi se izbjegle nepotrebne odgode u krivičnim postupcima;
- pojačanje svojih nastojanja za proaktivnim istraživanjima krivičnih djela trgovine ljudima, s posebnim naglaskom na slučajeve koji uključuju trgovinu ljudima za svrhe eksploatacije radnika i trgovanje djecom.

25. Nadalje, GRETA smatra da se znanje i svjesnost sudija, tužilaca, istražitelja i advokata o trgovini ljudima treba unaprijediti, uključujući u pogledu posebnih elemenata krivičnog djela, prava žrtava i pristupa kompenzaciji. Budući programi obuke trebali bi biti osmišljeni s ciljem unapređenja znanja i vještina relevantnih stručnjaka koji bi im omogućili djelotvornu pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima te osiguravanja toga da trgovci ljudima dobiju adekvatne osude. Tokom obuke, posebnu pažnju potrebno je posvetiti prevazilaženju ustaljenih negativnih stavova i predrasuda vis-à-vis žrtava trgovine ljudima.

Zaštita žrtava i svjedoka

26. GRETA poziva vlasti Bosne i Hercegovine da poduzmu zakonodavne i praktične mjere kako bi osigurali djelotvornu zaštitu žrtava trgovine ljudima, posebno djece, tokom istrage i spriječe njihovo zastrašivanje tokom i nakon sudskih postupaka.

Dodatak II: Popis javnih tijela i međuvladinih i nevladinih organizacija s kojim se GRETA konsultovala

Javna tijela

Bosna i Hercegovina

- Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima
- Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima
- Ministarstvo sigurnosti
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
- Ministarstvo vanjskih poslova
- Ured tužilaštva
- Granična policija
- Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA)
- Služba za poslove sa strancima
- Sudstvo
- Ured društvenog pravobranioca Bosne i Hercegovine
- Zajedničko povjerenstvo za ljudska prava, prava djeteta, mlade, useljeništvo, izbjeglice, azil i etiku Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

Republika Srpska

- Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite
- Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica
- Tužilaštvo
- Sudstvo
- Lokalni centar za socijalni rad
- Regionalni tim za monitoring– Banja Luka

Federacija Bosne i Hercegovine

- Ministarstvo unutarnjih poslova
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo rada i socijalne politike
- Ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica
- Tužilaštvo
- Sudstvo
- Lokalni centar za socijalni rad
- Regionalni tim za monitoring – Sarajevo

Distrikt Brčko

- Policija Brčko Distrikta
- Pravosudna komisija
- Tužilaštva
- Odjel za obrazovanje
- Pod-odjel za socijalnu zaštitu
- Lokalni centar za socijalni rad

Međuvladine organizacije

- Ured Međunarodne organizacije za migracije (IOM) u Bosni i Hercegovini
- Ured Međunarodnog centra za razvoj migracijskih politika (ICMPD) u Bosni i Hercegovini

- Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE), Misija u Bosni i Hercegovini
- Ured United Nations Children's Funda (UNICEF) u Bosni i Hercegovini

Nevladine organizacije

- Save the Children
- Fondacija lokalne demokratije
- Udruga „Žena BiH“
- Vaša prava